În colecția „Meridiane" vor apărea:

F. M. Dostoevski
SMERITA

★

Martin Andersen-Nexö
BILETUL DE LOTERIE

★

Branislav Nușici
ANII DE ȘCOALĂ

★

Langston Hughes
O ÎNTÎMPLARE NEPLĂCUTĂ CU ÎNGERI

Lei 1

ANNA MARIA ORIESE ★ OCHELARII

Meridiane

ANNA MARIA ORTESE

OCHELARII

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

Meridiane

ANNA MARIA ORTESE

OCHELARII

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURA ȘI ARTA

În romînește de *Antoaneta Ralian*

Din volumul
Anna Maria Ortese
IL MARE NON BAGNA NAPOLI
Giulio Einaudi editore
1954

CUVÎNT ÎNAINTE

Două imagini ale aceluiași colț de lume:

Un cer adînc, senin, boltit deasupra mării pururea liniștite... În adierea molcomă a vîntului, arbori ciudați își leagănă frunzele mari, dințate... Casele pitoresc risipite pe țărmul stîncos strălucesc în lumina fierbinte a soarelui... Undeva, în depărtare, urcă fumul subțire, cafeniu, al Vezuviului... și, în prim plan, o fată brună, cu zulufii ascunși sub o basma violent colorată, zîmbește fotogenic...

Cu asemenea cromolitografii ieftine, companiile de turism și literatura destinată călătorilor din vagoanele de dormit învelesc adevăratele aspecte ale vieții din sudul Italiei, „țara luminii, a femeilor frumoase și a cîntecelor de dragoste“...

O simplă fotografie publicată într-un ziar: în fața unei cocioabe dărăpănate, o femeie cu privirea tristă, îmbrăcată în haine ponosite, duce de

mînă doi copii firavi, cu obrajii supți, cu ochii măriți de foame, încercănați prematur. Acesta e numai un crîmpei al adevăratei Italii de astăzi, țara în care natura luxuriantă, luminoasă realizează un contrast tragic cu viața săracă a oamenilor. Sudul Italiei nu e de loc „țara luminii", e țara unei mizerii crîncene, în care sîngeroasele lupte pentru pămînt ale muncitorilor agricoli reeditează cu atîta patetism pe cele ale strămoșilor lor din cel mai îndepărtat Ev Mediu. Țara șomajului, a unei vieți amare, lipsite de bucurii.

Arta pusă în slujba adevărului — tablourile lui Guttuso, filmele lui De Santis — ne-au înfățișat, cu o sinceritate îndurerată, chipul contemporan al Italiei de Sud. La mărturia lor se adaugă aceea a unei literaturi viguroase, pusă sub semnul realismului, creată de un grup de tineri scriitori napolitani. Numele lui Vasco Pratolini, Dominico Rea, La Capria, Anna Maria Ortese, Luigi Incoronato sînt cunoscute astăzi de întreaga opinie publică italiană, care găsește în ei pe adevărații cronicari ai vieții oamenilor necăjiți, dar dîrji, ai adevăratului popor italian. Paginile scrise de ei dau o replică puternică, usturătoare literaturii de salon produsă pe tema „exotismului" napolitan de cîțiva scribi ai burgheziei.

„Mizeria nu e cîtuși de puțin exotică" — acesta e sensul lăuntric al volumului de nuvele intitulat atît de sugestiv Marea nu scaldă Neapole, *al celei mai tinere din grupul scriitorilor napolitani, Anna Maria Ortese.*

În ciuda vîrstei sale, scriitoarea are în urma ei o îndelungată activitate creatoare. Ea a cunoscut, încă de mică, viața orașului pe care l-a descris în nuvelele sale. Născută la Roma, a trăit totuși multă vreme la Neapole. Aici a publicat, cu puțin timp înainte de război, o carte care i-a creat o faimă de copil-minune. Cartea se numea Dureri îngerești *și a fost lansată de cunoscutul critic Massimo Bontempelli, care a deslușit, în rîndurile micii scriitoare, existența unui talent adevărat.*

De la Durerile îngerești *de acum un deceniu și jumătate și pînă la prezentarea adevăratelor dureri omenești, drumul pe care l-a străbătut Anna Maria Ortese coincide întru totul unei maturizări firești a privirii sale asupra mediului înconjurător. Nu trebuie să pară întru nimic paradoxală afirmația că acest drum nu a adus, în nici un punct al său, deplasarea unghiului sub care scriitoarea a privit viața. Sinceritatea copilărească, naivă din primul volum s-a dezvoltat cu încetul, atingînd sinceritatea aproape brutală, dramatică din cartea tipărită în 1953 și din care au fost alese cele trei nuvele care apar, acum, în tălmăcire romînească. Aderarea totală a Annei Maria Ortese la lupta forțelor progresiste italiene a constituit numai o precizare a vederilor ei, dar nu o modificare structurală.*

Două din bucățile cuprinse în volumul de

față prezintă o lume năpăstuită, victimă a celui mai răspîndit flagel din societatea capitalistă: mizeria.

În țara unde, așa cum scria de curînd revista Vie Nuove, *232.000 de familii locuiesc în pivnițe și magazii, unde, în plin veac al XX-lea, 92.000 de familii s-au întors să locuiască, precum strămoșii îndepărtați ai omenirii, în peșteri, nu mai încape nici un fel de îndoială că autoarea nu a trebuit să se sprijine decît într-o măsură foarte redusă pe ficțiune. Aceasta nu înseamnă că ea s-a limitat la o simplă operație de copiere impersonală a realității. Dimpotrivă, tocmai modul în care a înțeles să-și aleagă faptele și eroii din mulțimea celor pe care i le oferea viața îi definește, cu destulă precizie, personalitatea.*

Eroina primei povestiri, Eugenia, o fetiță aproape oarbă, așteaptă cu o emoție lesne de înțeles ziua în care își va pune, pentru prima dată, ochelari. Nu numai micuța eroină și familia ei trăiesc cu însuflețire acest eveniment, dar pentru toți vecinii cumpărarea unui obiect care costă „opt mii de lire, bani gheață", constituie un fapt neobișnuit. Astfel se înțelege cu ușurință sentimentul straniu de duioșie împletită cu o ușoară invidie pe care îl încearcă toți cînd o văd pe Eugenia punîndu-și ochelarii. Dar scriitoarea nu s-a oprit aici, narînd un fapt care, și așa, ar fi fost plin de semnificație. Ea accentuează liniile acestei prime schițe într-un final puternic, dureros: o dată cu lărgirea orizontului micii mioape, sensul mizeriei din jurul ei se adîncește. Zdrențele nu i se mai par acum haine luxoase, băltoacele cu apă verzuie din mijlocul străzilor sînt mai numeroase, oamenii nu îi mai apar ca niște umbre nedeslușite, ci le poate desluși zbîrciturile, chipurile ofilite de mizerie. Această adevărată revelație o înspăimîntă și, în criza obișnuită pentru oricine își pune pentru întîia dată ochelari, întreaga realitate urîtă, curtea fetidă, casele dărăpănate, oamenii amărîți capătă proporții uriașe, totul se învălmășește într-o apă murdară, vîscoasă, menită să sugereze sărăcia înfiorătoare în care se zbat cei din jurul ei.

Arta de povestitor a Annei Maria Ortese e evidentă. Mijloacele simple, rezumate de cele mai multe ori la simpla narare a faptelor, finalul impresionant, neașteptat, portretele realizate cu trăsături sigure, fine, ca un desen în peniță sînt lucruri care se pot observa la prima lectură a nuvelei. Aceste calități se pot întîlni și în cea de a doua povestire, Interior de familie. *Viața meschină, lipsită de bucurii și de elanuri a unei familii aparținînd micii burghezii e prezentată la fel de lapidar, învăluită în același sentiment de sinceră compasiune.*

Dar trăsătura cea mai impresionantă a artei tinerei scriitoare italiene este sugerarea mediului în care se desfășoară acțiunea. S-ar putea spune că în centrul tuturor povestirilor sale se află tocmai acest mediu. O priveliște sumbră, tra-

gică. În locuințe cu desăvîrșire insalubre trăiesc, claie peste grămadă, mii de oameni. Camere înguste, reci, igrasioase, pe ferestrele cărora se prelinge, din cînd în cînd, o rază de soare. Un miros pestilențial plutește în locuințe. Copiii se joacă pe caldarîmul zgrunțuros, printre pietrele căruia se scurg lăturile, sau pe coridoare lungi, lipsite de soare, în vecinătatea scîrboasă a șobolanilor. Atmosfera aceasta, aducînd în minte scrieri de talia Văii Plîngerii sau a Tăbăcăriilor lui Geo Bogza, este prezentată cu o intensitate rar întîlnită. Aici se întîlnesc două coordonate ale artei scriitorești a Annei Maria Ortese. În primul rînd sinceritatea, curajul de a privi lucrurile în față și a le spune, necruțător, pe nume și, apoi, priceperea de a alege, aproape întotdeauna, detaliile cele mai semnificative dintr-un noian de date și de fapte și a le construi, apoi, într-o arhitectonică vastă. E peste putință ca, parcurgînd paginile acestui volum, să nu fii impresionat de forța cu care această tînără scriitoare comunică lectorului impresiile sale cele mai intime.

Deși firul epic al povestirilor nu străbate medii sociale prea diferite, scriitoarea izbutește să aducă în scenă personaje bine diferențiate, oameni care se definesc numai prin cîteva gesturi sau cuvinte. Darul pe care mica Eugenia îl primește din partea marchizei, o carte de rugăciuni, în vreme ce trupul slăbuț al fetiței se

vede prin rupturile mari ale rochiei, dezvăluie, dintr-o dată, adevăratul caracter al filantropiei burgheze: o fățărnicie stropită din belșug cu aghiasmă.

Mătușa Nunziata rostește, aproape ca un obsedant leit-motiv, cuvintele „opt mii de lire bani gheață!". În viața ei săracă, umilă, banul s-a transformat într-un adevărat fetiș. Întreaga ei existență s-a învîrtit în jurul problemei îngrozitoare: vom avea cu ce să trăim mîine? Sufletul ei s-a închircit, bunătatea și căldura lui au fost acoperite, în anii lungi de mizerie, de un strat gros de gheață. Sub stratul acesta de gheață se ghicește însă adevărata ei fire, bună, darnică, plină de dragoste pentru nepoții săi; chiar cînd o sperie suma atît de mare pe care trebuie să o cheltuiască pentru fericirea nepoatei sale, ea nu dă totuși înapoi, hotărîtă să se sacrifice pentru scopul acesta generos. Anastasia, femeia cu viața lipsită de vise, nu plînge de mila vecinei — moartă subit — ci de înfiorare la gîndul propriei sale nenorociri. Egoismul micului burghez răbufnește în acest gest simplu. Și ea, ca și Nunziata, reprezintă o victimă a vieții aspre, înguste. Înțelegerea cititorului merge alături de ființa aceasta nenorocită căreia fericirea i s-a refuzat întotdeauna cu îndărătnicie. Mizantropia ei e o formă refulată a

revoltei îndreptăţite împotriva unei lumi care a condamnat-o la singurătate şi la nefericire. Ceea ce defineşte, aproape deopotrivă, toate personajele cărţii este o resemnare blîndă, o pasivitate lipsită uneori de orice urmă de protest. Deşi faptul că, în mediile acestea ale lumpen-proletariatului şi ale micii burghezii, conştiinţa de clasă e foarte redusă reprezintă un loc comun, totuşi, scriitoarea surprinde cu multă fineţe adevărul că revolta mocneşte în cugetul personajelor, uneori necunoscută nici lor înseşi. Ironia lui don Peppino la adresa marchizei, dispreţul locuitorilor din Granili, oraşul ucigaş, faţă de femeia Lo Savio, reprezentînd, în lumea aceasta nenorocită, oficialitatea (sub orice formă s-ar manifesta ea), sînt numai cîteva semne, pline însă de tîlc, ale acestei revolte mocnite. Mai mult decît atît, cititorul atent izbuteşte să descifreze, ca un comentariu însufleţit, pătimaş al acestei inerţii a eroilor, protestul Annei Maria Ortese. In finalul dramatic al tuturor celor trei povestiri incluse în volum, scriitoarea se împotriveşte cu dîrzenie tendinţei eroilor săi de a se lăsa purtaţi de viaţă fără să încerce să înoate împotriva curentului. Se pare că ea îi scutură, caută să-i trezească la o viaţă mai bună, pe măsura dreptului tuturor de a fi fericiţi.

Acesta este, cred, decurgînd din protestul contra umilirii omului, sensul etic al scrierilor Annei

Maria Ortese. Astfel se şi explică marele succes pe care l-a obţinut volumul în patria sa. (I s-a decernat, în 1953, premiul Viareggio, iar în decurs de un an au apărut patru ediţii.)

Dacă în maniera sa literară se mai fac simţite încă unele manifestări ale naturalismului (e suficient să ne referim la episodul în care e prezentat bătrînul sifilitic din ultima povestire), totuşi opera tinerei scriitoare italiene rămîne ca o dovadă puternică a marelui avînt pe care literatura realistă l-a luat în Italia.

Cartea e un mesaj pe care ni-l trimite o scriitoare înrolată în lupta pentru o Italie liberă şi fericită.

DAN GRIGORESCU

OCHELARII

— *„Ce sta 'o sole... 'o sole"*[1] fredonă din pragul subsolului don Peppino Quaglia.

— Cum o vrea Dumnezeu, răspunse din casă cu voce molcomă străbătută de o ușoară bucurie, Rosa, soția lui, care zăcea în pat țintuită de niște dureri artritice complicate cu o boală de inimă; și adăugă, adresîndu-se cumnatei care se afla în cămăruța de alături:

— Știi ce mă gîndesc, Nunziata? Mai pe urmă mă dau jos și scot rufele din apă.

— N-ai decît, dar să știi că e curată nebunie, se auzi din cămăruța întunecoasă vocea uscată și mofluză a Nunziatei; cu junghiurile tale n-ar

[1] „A ieșit soarele... soarele"... Cîntec popular napolitan (în dialect napolitan în original).

strica să mai stai o zi în pat. Şi după ce tăcu o clipă : Trebuie să mai punem nişte praf insecticid, am găsit azi dimineaţă o ploşniţă pe mînecă.

Din pătucul aflat în fundul camerei, o adevărată hrubă cu tavanul scund de care atîrnau pînzele de paianjen, se ridică firavă şi domoală vocea Eugeniei :

— Mamă, astăzi îmi pun ochelarii.

Se simţea o bucurie tainică în glasul moale al fetiţei, a treia copilă a lui don Peppino (primele două, Carmela şi Luisella, erau la călugăriţe şi în curînd aveau să îmbrace vălul, pînă într-atît fuseseră convinse că viaţa pe acest pămînt e un chin ; iar cei doi mai mici, Pasqualino şi Teresella, sforăiau încă, cu nasul în pernă, în patul mamei).

— Da, ş-acuma ai grijă să-i dai gata într-o clipă, se auzi de după uşă glasul înăcrit al mătuşii.

Ar fi vrut să-i facă pe toţi părtaşi la propriile ei necazuri şi în primul rînd la acela de a nu se fi măritat şi de a trebui să trăiască, cum spunea dînsa, din mila cumnatei, deşi nu uita niciodată să adauge că închină Domnului această umilinţă.

Totuşi mai avea cîte ceva pus deoparte şi nu era rea, ba, mai mult chiar, ea fusese aceea care se oferise să-i cumpere Eugeniei ochelarii, cînd şi-au dat seama că fetiţa nu vede bine.

— Şi cînd te gîndeşti cît costă ! Opt mii de lire, bani gheaţă, adăugă ea. Apoi se auzi apa curgînd în lighean. Îşi spăla faţa, strîngîndu-şi ochii săpuniţi şi Eugenia renunţă să-i mai răspundă.

De altfel era încîntată, prea încîntată ca să mai poată spune ceva.

Cu o săptămînă înainte fusese cu mătuşa la un oculist de pe Via Roma[1]. Acolo, în magazinul elegant, plin de măsuţe lucioase, scăldat într-o lumină verzuie, minunată, care se cernea de după o perdea, doctorul îi măsurase vederea, punîndu-o să citească, cu ajutorul unor lentile pe care le schimba mereu, şiruri întregi de litere tipărite pe un carton, unele mari ca nişte cutii, altele mărunte ca gămălia acului.

— Fetiţa asta e aproape oarbă, săraca, îi spusese apoi mătuşii cu un fel de milă în glas. Nu trebuie să mai scoată ochelarii.

Şi deodată, în timp ce Eugenia, ghemuită pe un scăunaş aştepta fremătînd toată, doctorul îi

[1] Numele unei străzi centrale din Napoli.

puse o altă pereche de ochelari, cu o ramă strălucitoare de metal spunîndu-i :

— Acum privește în stradă !

Eugenia se ridicase în picioare tremurînd de emoție și nu-și putuse stăpîni un ușor strigăt de bucurie : pe trotuar distingea foarte clar, doar ceva mai mici decît în realitate, o sumedenie de oameni frumos îmbrăcați : doamne cu rochii de mătase și obrajii fardați, tineri cu păr bogat și cu pulovere colorate, bătrîni cu barbă albă, cu mîini delicate sprijinite pe bastoane cu mîner de argint ; iar prin mijlocul străzii, automobile frumoase care păreau niște jucării cu caroseria lucioasă vopsită în roșu sau în verde uleios ; troleibuse mari cît casa și cu geamurile lăsate, pline de lume elegant îmbrăcată ; pe trotuarul de peste drum erau magazine minunate, cu vitrine scînteind ca oglinda, încărcate cu rochii scumpe, să-ți vină amețeală, nu alta ! Cîțiva vînzători în șorțuri negre lustruiau geamurile pe dinafară. Era și o cafenea cu măsuțe roșii și galbene ; fete cu bucle aurii ședeau afară, pe scaune, picior peste picior. Rîdeau și sorbeau din niște pahare înalte, colorate. Venise primăvara și balcoanele de deasupra cafenelei aveau ușile larg deschise, lăsînd să se vadă perdele

dantelate care fluturau în vînt, iar pe după perdele, tablouri pictate în uleiuri albastre și aurii și candelabre scînteietoare de cristal bătute în aur, care semănau cu niște panere încărcate cu fructe artificiale. Ca-n basme !

Fermecată de toate minunățiile acestea, fetița nu auzise discuția dintre doctor și mătușă. Mătușa, îmbrăcată în rochia cafenie cu care mergea la liturghie, stînd departe de măsuța de sticlă, cuprinsă de o sfială puțin obișnuită la dînsa, începuse să vorbească despre preț.

— Domnule doctor, vă rog, cruțați-ne la preț... Sîntem oameni săraci... Și cînd auzise „opt mii de lire“, fusese cît pe-aci să leșine.

— Cum ? Pentru două sticle ! Sfîntă Fecioară !

— Iată ce înseamnă să fii ignorant, răspunsese doctorul punînd la loc celelalte lentile după ce le lustruise cu o mănușă. Nu pricepi nimic. Pune-i atunci fetei două sticle la ochi și vino să-mi povestești și mie dacă vede mai bine. Are nouă dioptrii într-o parte și zece în cealaltă, dacă vrei să știi !... E aproape oarbă.

În timp ce doctorul scria numele și pronumele copilei : „Eugenia Quaglia, ulicioara Santa Maria in Portico“, Nunziata se apropiase de Euge-

nia care, în pragul magazinului, ţinîndu-şi ochelarii cu mînuţele murdare, nu se mai sătura să privească.

— Priveşte domnişoară, priveşte! Îţi dai seama cît costă plăcerea asta a ta? Opt mii de lire, ai auzit? Opt mii de lire bani gheaţă!

Simţea că se sufocă. Eugenia se înroşise toată, nu atîta pentru reproş, cît pentru faptul că domnişoara de la casă o privea în timp ce mătuşa îi făcea această observaţie care dădea în vileag toată mizeria familiei. Îşi scoase ochelarii.

— Dar cum se poate, atît de mică şi atît de mioapă? o întrebase domnişoara pe Nunziata, în timp ce-i semna recipisa de primire a avansului. Şi pe deasupra mai e şi saşie! adăugase.

— Dragă domnişoară, la noi în casă avem cu toţii ochi buni; asta-i o nenorocire care a dat peste noi... Împreună cu altele. Şi Dumnezeu cîteodată îţi pune sare pe rană.

— Reveniţi peste opt zile — spusese doctorul — o să-i găsiţi gata.

La plecare Eugenia se împiedicase pe scară!

— Îţi mulţumesc, tuşe Nunzie — spusese după cîtva timp — eu mă port întotdeauna urît

cu matale, îţi răspund, şi matale eşti aşa de bună şi-mi cumperi ochelari...

Vocea îi tremura.

— Fata mea, e mai bine să nu vezi lumea decît să o vezi, grăise Nunziata cu amărăciune în glas.

Eugenia nu-i răspunsese de astă dată. Mătuşa Nunzia era deseori atît de ciudată, plîngea din senin şi striga vorbe urîte şi pe de altă parte se ducea la biserică plină de cucernicie, era o bună creştină şi cînd era vorba să ajute vreun nenorocit, se oferea întotdeauna din toată inima. Aşa că nu trebuie să te superi pe ea.

Din ziua aceea, Eugenia trăi ca într-o vrajă, în aşteptarea ochelarilor binecuvîntaţi care aveau să-i dea putinţa să vadă oamenii şi lucrurile, pînă în cele mai mici amănunte. Pînă atunci trăise ca învăluită într-o ceaţă: camera în care locuia, curtea întotdeauna plină de rufe întinse la uscat, ulicioara pestriţă şi plină de hărmălaie, totul îi apărea acoperit de un văl subţire; numai feţele celor din casă, a mamei în special şi ale frăţiorilor, îi erau bine cunoscute, pentru că dormeau adesea împreună şi, uneori, noaptea, se trezea şi-i privea la lumina lămpii de gaz. Mama dormea cu gura deschisă şi i se

zăreau dinții stricați și îngălbeniți; frățiorii, Pasqualino și Teresella, erau întotdeauna murdari, plini de bube și cu nasul înfundat; cînd dormeau, scoteau un zgomot ciudat, de parcă aveau în ei cine știe ce drăcovenii. Eugenia se pomenea uneori privindu-i țintă, fără să-și dea seama la ce se gîndește. Simțea nelămurit că dincolo de camera asta, plină întotdeauna de rufe puse la muiat, cu scaunele șchioape, vecină cu closetul rău mirositor, era lumină, cîntec, lucruri frumoase; și într-adevăr, atunci cînd își pusese întîia oară ochelarii avusese o adevărată revelație: lumea de afară era frumoasă, tare frumoasă.

— Omagiile mele, marchiză.

Era glasul tatii. Umerii acoperiți cu o zdreanță de cămașă, care pînă în clipa aceea stătuseră ca înrămați în ușa subsolului, dispărură. Acum se auzea vocea marchizei, o voce liniștită și nepăsătoare.

— Trebuie să-mi faci un serviciu, don Peppino...

— La ordinele dumneavoastră... Porunciți...

Eugenia lunecă ușor din pat, fără zgomot, își trase rochia pe ea și se apropie de ușă în picioarele goale. Soarele, care dis-de-dimineață pătrundea în curticica posomorîtă prin spărtura strîmtă dintre casele îngrămădite, îi scăldă fața cu razele-i strălucitoare, mîngîindu-i obrăjorul de bătrînică, părul ca de cîlți, tare zbîrlit, mînuțele aspre și noduroase, cu unghii lungi și murdare. O, dacă ar fi avut ochelarii în clipa aceea! Se afla acolo marchiza, în rochia de mătase neagră cu șalul de dantelă albă, cu înfățișarea ei atît de impozantă și de binevoitoare care o fermeca pe Eugenia. Avea mîinile albe și pline de giuvaeruri marchiza, numai fața nu i se distingea bine și apărea ca un fel de pată albicioasă, ovală. Deasupra, tremurau niște pene violete.

— Ascultă, trebuie să-mi repari salteaua copilului... Poți să vii pînă sus la mine pe la zece și jumătate?

— Cu plăcere, dar mi-ar conveni mai bine după masă, doamnă marchiză...

— Nu, don Peppino, e nevoie acum de dimineață. După-masă îmi vin musafirii. Stai pe terasă și lucrezi. Nu te lăsa rugat... fă-mi serviciul ăsta... Uite, sună de liturghie. La zece și jumătate, strigă-mă.

Și fără să mai aștepte răspuns, se îndepărtă, ferindu-se cu grijă de un fir de apă gălbuie care

se scurgea de pe o terasă în băltoaca făcută pe jos.

— Tată — spuse Eugenia ţinîndu-se după don Peppino care cobora din nou la subsol — cît de bună e marchiza! Iţi vorbeşte ca unui domn. Dumnezeu s-o răsplătească!

— E o bună creştină, asta e, răspunse don Peppino dînd vorbelor sale cu totul alt tîlc decît cel obişnuit.

Pe motiv că era proprietăreasa casei, marchiza d'Avanzo pretindea celor din curte tot felul de servicii; lui don Peppino îi plătea pentru saltele o nimica toată; Rosa era oricînd la dispoziţia ei cînd era vorba de spălat cearşafuri; chiar dacă era bolnavă moartă, trebuia să se scoale din pat şi să o servească pe marchiză. E drept că ea fusese aceea care-i trimisese fetele la mănăstire, salvînd astfel două suflete de primejdiile acestei lumi, care îi pîndesc pe cei săraci la tot pasul; dar pentru hruba aceea în care se îmbolnăviseră cu toţii, îi plăteau trei mii de lire în cap, nici o centimă mai puţin.

— Bunăvoinţă ar fi, dar nu-s bani, îi plăcea să spună adesea cu glas potolit. Astăzi, dragă don Peppino, fericiţii sînteţi voi, cei care n-aveţi de ce să vă faceţi griji... Slăviţi... slăviţi providenţa care v-a dăruit această fericire... care a vrut să vă izbăvească...

Rosa nutrea un soi de adoraţie pentru marchiză, pentru sentimentele ei pioase: ori de cîte ori se întîlneau, discutau împreună despre viaţa de apoi. Deşi, bineînţeles, nu arăta acest lucru, marchiza nu era prea credincioasă; asta însă n-o împiedica s-o îndemne pe biata femeie să fie răbdătoare şi să spere.

*

Din pat, Rosa întrebă cu oarecare îngrijorare:

— Ce ţi-a spus?

— Vrea să-i repar salteaua nepotului, răspunse don Peppino plictisit.

Scoase afară o plită mică pe pirostrii, ca să-şi încălzească puţină cafea — un dar din partea călugăriţelor — şi intră apoi din nou să ia apă într-o ulcică.

— Dacă nu-mi dă cinci sute de lire, nu i-o fac, spuse el.

— Nu e mult.

— Şi atunci cine merge să scoată ochelarii Eugeniei? întrebă mătuşa Nunzia ieşind din cămăruţă. Işi trăsese peste cămaşă o fustă ruptă şi în picioare nişte tîrlici. Prin cămaşă îi ieşeau

umerii ascuţiţi, vineţi la culoare, ca pietrele. Şi-n timp ce-şi ştergea faţa cu un ştergar :

— Eu nu pot să mă duc, şi Rosa e bolnavă...

Fără ca ceilalţi să observe, ochii mari, aproape orbi ai Eugeniei se umplură de lacrimi. Uite, ar putea să mai treacă o zi fără să aibă ochelarii. Se apropie de patul mamei şi îşi culcă braţele şi fruntea pe aşternut într-o atitudine înduioşătoare... Rosa întinse o mînă şi începu să mîngîie copila.

— Mă duc eu, Nunzia, nu-ţi face sînge rău... O să-mi facă chiar bine să iau puţin aer...

— Mamă...

Eugenia îi sărută mîna.

Pe la vreo opt, în curticică era mare însufleţire.

Rosa tocmai ieşise pe poartă, ca o arătare lungă şi deşirată în haina neagră, fără umeri, plină de pete şi scurtă de i se vedeau picioarele ca nişte beţe ; era cu portofelul în mînă ca să cumpere pîinea cînd s-o întoarce de la oculist. Don Peppino, cu o mătură lungă în mînă, împrăştia apa din mijlocul curţii, trudă zadarnică pentru că din hîrdăul de rufe zoile curgeau într-una ca dintr-un izvor. Se spălau rufele a două familii : ale surorilor Greborio de la etajul întîi şi ale soţiei domnului Amodio, care născuse cu două zile înainte.

Slujnica familiei Greborio, Lina Tarallo, tocmai bătea covoarele pe un balconaş, făcînd un zgomot asurzitor. Praful amestecat cu gunoi se lăsa în jos încet, încet ca un nor, peste oamenii aceia necăjiţi, dar nimeni nu se sinchisea. De la subsol se auzeau ţipete ascuţite şi văicăreli : era mătuşa Nunzia care invoca toţi sfinţii pentru a le dovedi cît e de nenorocită ; pricina era Pasqualino care plîngea şi urla cît îl ţinea gura, pentru că voia s-o şteargă după maică-sa.

— Priviţi-l pe spurcatul ăsta ! zbiera tuşa Nunzia. Sfîntă Fecioară, îndură-te de mine şi ia-mi zilele, ia-mi zilele cît mai repede, că în viaţa asta n-o duc bine decît hoţii şi stricatele.

Teresella, mai mică decît frăţiorul ei, surîdea aşezată pe pragul casei şi din cînd în cînd morfolea un colţuc de pîine pe care îl găsise sub un scaun.

Ghemuită pe treapta unui alt subsol — acolo unde sta Mariuccia portăreasa — Eugenia cerceta un petic de hîrtie rupt dintr-o revistă pentru copii, cu poze colorate, care căzuse de la etajul trei. Stătea cu nasul în hîrtie pentru că altfel nu putea citi. Se zărea un rîuleţ albastru,

în mijlocul unei grădini care nu se mai sfîrşea şi o barcă roşie care plutea, plutea... cine ştie încotro. Era scris în italiană şi din această cauză nu prea înţelegea [1], totuşi din cînd în cînd fetiţa rîdea aşa, fără nici un motiv.

— Şi zi aşa, astăzi îţi pui ochelarii? întrebă Mariuccia ivindu-se în spatele fetei. Toţi din curte cunoşteau acest eveniment, mai întîi pentru că Eugenia nu rezistase ispitei de a le povesti, apoi pentru că tuşa Nunzia găsise de cuviinţă că trebuie să-i facă să înţeleagă că în familia aceea ea cheltuia din banii ei... şi că, deci...

— Ţi i-a cumpărat mătuşa, hai? adăugă Mariuccia cu un zîmbet plin de bunătate. Era o femeie măruntă, aproape pitică, cu firişoare de mustaţă pe sub nas, ca un bărbat. Tocmai îşi pieptăna părul negru şi lung pînă la genunchi — unul din puţinele lucruri care dovedeau că era totuşi femeie. Se pieptăna alene, surîzînd cu ochişorii ei de şoricel, şireţi şi blînzi.

— S-a dus mama în Via Roma să-i scoată, spuse Eugenia cu o privire plină de recunoştinţă. Ne-au costat opt mii de lire, ştiţi? Bani gheaţă... Mătuşa e... Era pe punctul de a adăuga „atît de bună", cînd Nunzia, apărînd în pragul subsolului, strigă furioasă:

[1] Dialectul napolitan diferă mult de limba italiană literară.

— Eugenia!

— Iată-mă, tuşico! Şi fata aleargă spre ea ca un căţel.

În spatele mătuşii pîndea Pasqualino, roşu la faţă şi buimăcit, cu o mutră năstruşnic schimonosită de furie şi de mirare.

— Du-te de cumpără două caramele de cîte trei lire bucata, de la prăvălia lui don Vincenzo. Şi vino repede înapoi, auzi tu!

— Da, mătuşă.

Eugenia luă banii, uitînd cu totul de revistă, şi o zbughi pe poartă. Scăpă ca prin minune de o căruţă cu zarzavat, înaltă cît un turn şi trasă de doi cai, care era cît pe-aci să dea peste ea. Fluturîndu-şi biciul pe deasupra capului, căruţaşul părea să cînte; cuvintele: „frumoasă... proaspătă..." care-i ieşeau din cînd în cînd alene din gură tremurînd de duioşie, păreau desprinse dintr-un vers de dragoste.

După ce trecu căruţa, fetiţa îşi ridică ochii bulbucaţi, cuprinzînd cu privirea strălucirea aceea caldă, azurie a cerului, simţind, fără să vadă prea bine, priveliştea sărbătorească a firii. Pe lîngă ea treceau nenumărate trăsuri, una

după alta; camioane uriaşe, pline de americani îmbrăcaţi în galben; biciclete care păreau că zboară pe roţile lor. Pe balcoanele caselor erau rînduite lădiţe cu flori, iar pe grilaje, atîrnînd ca nişte pelerine sau ca nişte drapele, cuverturi vătuite, galbene şi roşii, scutece albastre de copii, cearşafuri, perne şi saltele scoase la aerisit; paneraşe agăţate de sfori erau coborîte, jos în ulicioară, ca neguţătorii ambulanţi să le umple cu zarzavat sau cu peşte. Cu toate că razele soarelui nu luminau decît balcoanele etajelor de sus (strada era ca un fel de spărtură în îngrămădirea dezordonată de case), iar restul nu era decît întuneric şi murdărie, totuşi, dincolo de zidurile acestea se simţea freamătul uriaşei sărbători a primăverii. Şi cu toate că era atît de mică şi de palidă — un biet şoricel de casă sărăcăcioasă — Eugenia începu deodată să respire grăbit şi cu atîta lăcomie de parcă aerul, minunata sărbătoare şi tot albastrul acela care se boltea peste cartierul săracilor ar fi fost şi ale sale.

Pe cînd intra în băcănie, se lovi de coşul galben al slujnicei lui Amodio, Buonincontri Rosaria, o grăsună îmbrăcată în negru, cu picioarele albe şi o faţă rumenă şi blajină.

— Spune-i maică-ti să treacă pe sus, pe la doamna Amodio, că are treabă cu ea.

Eugenia o recunoscu după glas.

— Mama a plecat de-acasă. S-a dus în Via Roma să-mi scoată ochelarii.

— Ar trebui să-mi pun şi eu ochelari, dar nu mă lasă logodnicul meu.

Eugenia nu desluşi tîlcul acestei interdicţii şi răspunse cu nevinovăţie:

— Sînt tare scumpi, trebuie păziţi cu multă grijă.

Intrară împreună în dugheana lui don Vincenzo, care era înţesată de clienţi. Eugenia era mereu împinsă înapoi:

— Treci înainte... eşti oarbă de-a binelea, îi spuse cu un zîmbet blînd slujnica lui Amodio.

— Dar mătuşa Nunzia i-a luat ochelari, interveni don Vincenzo, făcînd cu ochiul cu un aer glumeţ. Şi dînsul purta ochelari.

— La vîrsta ta — adăugă el întinzîndu-i caramelele — aveam ochi de pisică, nu alta; băgam aţa-n ac şi pe întuneric. Bunică-mea nici nu mă mai lăsa să mă mişc de lîngă dînsa... Acuma însă am îmbătrînit.

Eugenia dădu uşor din cap.

— Dintre prietenele mele nici una nu poartă ochelari...

Se adresă apoi Rosariei, vorbind însă tot pentru don Vincenzo: Numai eu... Nouă dioptrii într-o parte și zece în cealaltă... sînt aproape oarbă! se mîndri cu candoare.

— Ca să vezi cît ești de norocoasă... spuse don Vincenzo rîzînd; apoi către Rosaria: Cîtă sare vrei?

— Biata copilă! oftă slujnica lui Amodio în timp ce Eugenia pleca încîntată. Umezeala a nenorocit-o. Le intră apa-n casă cînd plouă. Și maică-sa se vaietă de toate oasele. Aș vrea un kilogram de sare de bucătărie și un pachet din cea fină...

— Vă servesc numaidecît.

— Frumoasă-i dimineața asta, don Vincenzo, nu-i așa? Parc-ar fi o zi de vară.

Mergînd fără grabă, Eugenia prinse să desfacă hîrtia unei caramele și, fără să-și dea seama, o băgă în gură. Mirosea a lămîie.

— Am să-i spun tușei Nunzia că am pierdut-o, se gîndi ea. Se simțea fericită și nu era mare lucru dacă mătușa ei cea bună o să se înfurie.

Simți că o apucă cineva de mînă; îl recunoscu pe Luigino.

— Ești oarbă de-a binelea, îi spuse băiatul rîzînd. Ei, ce se aude cu ochelarii?

— S-a dus mama să mi-i ia din Via Roma.

— E așa de frumos astăzi, că nu m-am dus la școală. Ce-ar fi să ne plimbăm puțin?

— Ce, nu ți-e bine? Astăzi trebuie să fiu cuminte.

Luigino se uita la ea și rîdea batjocoritor cu gura pînă la urechi.

— Hă, hă!... ce zbîrlită ești...

Eugenia își duse fără voie mîna la păr.

— Eu nu văd bine și mama n-are timp, se scuză umilită.

— Și cum sînt ochelarii ăia? Cu ramă aurită? se informă Luigino.

— Aurită! — minți Eugenia — strălucesc de-ți iau ochii.

— Numai babele poartă ochelari, spuse Luigino.

— Ba și doamnele poartă, le-am văzut eu pe Via Roma.

— Aia sînt ochelari negri, de soare, o ținu morțiș băiatul.

— Spui asta din invidie. Costă opt mii de lire...
— Cînd o să-i ai, să mi-i arăţi şi mie. Vreau să văd dacă rama e aurită de-adevărat... că tu eşti o mincinoasă de n-ai pereche... şi plecă fluierînd.

Intrînd pe poartă, Eugenia se întreba îngrijorată dacă ochelarii vor fi avînd sau nu ramă aurită. Dacă nu aveau, ce-i va putea spune lui Luigino, ca să-l convingă totuşi că-i vorba de un lucru de preţ ? Ah, dar ce zi minunată ! Poate că mama era în drum spre casă cu ochelarii într-un pacheţel... Peste puţin o să şi-i pună... şi o să...

O ploaie de palme care se abătu deodată peste faţa ei îi curmă gîndurile. O adevărată furtună ! Simţea c-o să se prăbuşească şi în zadar se apăra cu mîinile. Era, fireşte, mătuşa Nunzia, înfuriată de întîrzierea fetei şi în spatele ei Pasqualino, care se strîmba caraghios, pentru că nu mai credea nici o vorbuliţă din povestea cu caramelele.

— Na !... O să te umplu de sînge... oarba dracului ! şi eu care-mi jertfesc viaţa pentru nerecunoscătoarea asta... O s-o sfîrşeşti rău, blestemato ! Auzi dumneata, opt mii de lire,

bani gheaţă ! Or să-mi sugă şi sîngele din vine spurcaţii ăştia !...

Apoi îşi lăsă mîinile în jos cu desperare şi izbucni într-un hohot de plîns.

— O, Maică Preacurată ! Doamne Isuse Cristoase, pe rănile din coastele tale, ia-mi zilele !

Eugenia plîngea şi ea în hohote.

— Tuşe, iartă-mă, tuşe, te rog iartă-mă...

— Uu... uu... uuu !... urla Pasqualino cu gura căscată.

— Biata fată, spuse coana Mariuccia apropiindu-se de Eugenia, care nu mai ştia unde să-şi ascundă faţa înlăcrimată şi înroşită de palmele mătuşii. Las-o, Nunzia, las-o ; n-a făcut-o dinadins... linişteşte-te... Apoi o întrebă pe Eugenia :

— Unde ai pus caramelele ?

Fata întinse mînuţa murdară în care ţinea o singură caramea şi răspunse în şoaptă, pierdută de teamă :

— Una am mîncat-o. Mi-era foame.

In clipa în care mătuşa dădea să se năpustească din nou asupra copilei, de sus de la etajul trei, unde soarele pătrundea în voie, răsună vocea marchizei domol, blajin, cu suavitate :

— Nunziata !

Mătuşa Nunzia îşi înălţă chipul înecat de tristeţe, cum făcea Madonna dei Sette Dolori din icoana atîrnată la căpătîiul patului ei.

— Astăzi e prima vineri din lună. Închin-o Domnului.

— Cît sînteţi de bună, marchiză ! Nemernicii ăştia mă împing numai la păcate. Eu n-o să am niciodată parte de mîntuirea sufletului, eu... şi îşi prinse capul în mîinile mari ca nişte labe, mîini bătătorite de muncă, pătate, jupuite.

— Fratele dumitale nu-i acasă ? întrebă marchiza.

— Biata mătuşă, ea îţi cumpără ochelari şi tu aşa o răsplăteşti ?... o mustra în timpul acesta Mariuccia pe Eugenia, care tremura din toate mădularele.

— Ba da, doamnă, sînt aici, răspunse don Peppino, care pînă atunci stătuse pe jumătate ascuns după uşa subsolului, făcînd vînt cu un carton ca să înteţească focul sub plita pe care fierbea fasole pentru prînz.

— Poţi veni sus ?

— Nevastă-mea a plecat să scoată ochelarii Eugeniei... şi eu păzesc oala cu fasole. Aşa că v-aş ruga să mai aşteptaţi puţin, dacă nu vă supăraţi...

—Atunci trimite-o sus pe fată. Am o rochie pe care vreau s-o dăruiesc Nunziatei.

— Dumnezeu să vă răsplătească, doamnă... Vă rămîn îndatorat, răspunse don Peppino cu un suspin de uşurare, gîndind că darul acela era singurul lucru care putea să o potolească pe soră-sa. Privind-o însă pe Nunziata, observă că ea nu se înveselise de loc. Continua să jelească amarnic şi plînsul ei îl speriase într-atît pe Pasqualino, încît băiatul amuţise ca prin farmec şi acum îşi lingea cu un zîmbet satisfăcut mucii care-i curgeau din nas.

— Ai auzit, Eugenia ? Du-te sus la doamna marchiză ; are să-ţi dea o rochie... spuse don Peppino fetiţei.

Eugenia privea în gol, cu ochii ei ficşi şi mari, care nu vedeau. Tresări şi se ridică în grabă, supusă.

— Să nu uiţi să-i spui : „Dumnezeu să vă răsplătească !" şi să rămîi afară, la uşă.

— Da, tată.

— Te rog să mă crezi, Mariuccia — începu mătuşa Nunzia cînd Eugenia se îndepărtă — mi-e dragă fata asta şi — Dumnezeu mi-e martor — după ce-o bat, mă căiesc. Dar îmi năvăleşte tot sîngele în cap, crede-mă, cînd am de

furcă cu zvăpăiaţii ăştia... Apoi trecîndu-şi mîna peste obrajii scofîlciţi: Vezi bine, nu mai sînt tînără şi uneori m-apucă parcă furii de nebunie.

— Totuşi copiii trebuie lăsaţi să zburde — răspunse Mariuccia — sînt suflete nevinovate. Or să tot aibă timp să plîngă. Cînd îi privesc uneori şi mă gîndesc că într-o bună zi vor ajunge şi ei tot aşa ca noi... Se duse să ia o mătură, cu care adună o foaie de varză de pe jos, ş-apoi adăugă: Mă întreb ce-o fi făcînd Dumnezeu în cer.

— Dar e nouă-nouţă! exclamă Eugenia, vîrîndu-şi nasul în rochia verde, întinsă pe patul din bucătărie, în timp ce marchiza căuta un ziar vechi ca s-o învelească.

Marchiza d'Avanzo îşi spuse că într-adevăr copila era oarbă de tot, de vreme ce nu observase că rochia era foarte veche şi plină de cîrpituri (aparţinuse surorii ei care murise), dar se abţinu să spună ceva. Abia după cîtva timp, cînd aduse ziarul, o întrebă:

— Şi zi, ochelarii ţi i-a comandat mătuşa? Sînt noi?

— Au ramă aurită. Costă opt mii de lire — răspunse Eugenia dintr-o suflare, înduioşîndu-se din nou la gîndul fericirii care-i fusese hărăzită — pentru că ştiţi, sînt aproape oarbă, adăugă ea cu simplitate.

— Eu cred că mătuşa ta ar fi putut să nu risipească atîţia bani, spuse marchiza, învelind cu grijă rochia în ziar şi apoi desfăcînd-o iar, pentru că ieşea o mînecă afară. Am văzut nişte ochelari foarte buni într-un magazin de pe Ascensione, numai cu două mii de lire.

Eugenia simţi cum îi ard obrajii. Pricepu că marchiza era nemulţumită. „Fiecare să stea la locul lui... Trebuie să te întinzi numai cît ţi-e plapuma"... O auzise de atîtea ori pe marchiză rostind cuvintele acestea cînd sta de vorbă cu Rosa, care-i aducea rufele spălate şi care se oprea puţin să-şi mai spună necazurile.

— Poate că ochelarii aceia nu erau buni... eu am nouă dioptrii... încercă Eugenia cu sfioşenie.

Marchiza îşi ridică o sprînceană, dar din fericire fetiţa nu o observă.

— Iţi spun că erau buni, se încăpăţînă marchiza cu vocea înăsprită. Apoi se căi. Fata mea — i se adresă de astă dată pe un ton ceva mai blînd — îţi spun toate astea fiindcă ştiu cîte necazuri aveţi. Cu diferenţa de şase mii de lire aţi fi putut cumpăra pîinea pe zece zile, sau aţi

fi putut cumpăra... De fapt ţie la ce-ţi foloseşte să vezi bine? Pentru ceea ce ai de văzut în jurul tău... Şi după ce tăcu o clipă: De citit, citeşti?

— Nu, doamnă.

— Totuşi te-am văzut uneori cu nasul în carte. Va să zică eşti şi mincinoasă, copila mea... asta nu-i bine!

Eugenia nu mai răspunse. Se simţea nenorocită şi nu-şi mai clintea ochii spălăciţi de la rochie.

— E de mătase? întrebă prosteşte.

Marchiza o privea gînditoare.

— Cu toate că nu meriţi, vreau să-ţi fac un mic dar, îi spuse pe neaşteptate şi se îndreptă spre un dulap alb de lemn. În clipa aceea însă se auzi zbîrnîind în coridor soneria telefonului şi marchiza d'Avanzo, răzgîndindu-se, ieşi să răspundă. Eugenia, copleşită de atîtea mustrări, nici nu auzise aluzia promiţătoare a bătrînei şi, de cum se trezi singură, începu să examineze camera de jur împrejur atît cît îi îngăduiau sărmanii ei ochi. Ce de lucruri frumoase, şi scumpe! Ca în magazinul de pe Via Roma! Şi acolo, chiar în faţa ei, un balcon deschis, împodobit cu vase de flori.

Ieşi pe balcon. Ce aer curat şi cerul cît era de senin! Casele păreau învăluite într-o maramă azurie; jos, ulicioara semăna cu un muşuroi de furnici care forfoteau de colo pînă colo... Oare de ce se frămîntau atîta? Încotro zoreau? Ieşeau şi se întorceau în găurile muşuroiului trăgînd cîte o fărîmă mare de pîine. Asta făceau; asta făcuseră şi ieri şi vor face şi mîine, mereu... mereu. Cîte găuri, atîtea furnici. Şi dincolo de ulicioară, scăldată în revărsarea de lumină orbitoare, era lumea cea minunată, cu adieri proaspete de vînt, cu strălucirea caldă a soarelui, iar departe în zare, era marea nemărginită şi scînteietoare ca o oglindă... Eugenia stătea nemişcată, cu bărbia proptită în grilajul de fier, lăsîndu-se furată de gînduri. Faţa-i era umbrită de o expresie de durere lăuntrică, de frămîntare, care o urîţea.

O deşteptă vocea domoală şi cucernică a marchizei. Ţinea în mînă, în mîna ei catifelată care părea tăiată în fildeş, o cărticică legată în scoarţe de carton negru, cu slove de aur.

— În cartea asta sînt adunate cugetările sfinţilor, fata mea. Tineretul de azi a dat uitării învăţăturile din cărţi şi din această pricină s-au întors pe dos rosturile lumii. Ţine-o, ţi-o dăruiesc.

Dar trebuie să-mi făgăduiești că ai să citești din ea în fiecare seară, cîte puțin, mai cu seamă acum că ai să capeți și ochelari.

— Da, doamnă, răspunse în pripă Eugenia, îmbujorîndu-se pentru că marchiza o găsise pe balcon, și luă cărticica. Marchiza d'Avanzo o privi cu bunăvoință.

— Dumnezeu a voit să te ocrotească, fata mea ! îi spuse punîndu-i în brațe pachetul cu rochia. Nu te-a făcut frumoasă, ba chiar dimpotrivă. Pari bătrînă de pe acum. În felul acesta Domnul te-a oblăduit, pentru că nu ți-a dat prilej să păcătuiești. Te vrea sfîntă, ca și pe surorile tale.

Eugenia era de mult pregătită pentru o viață lipsită de bucurii, așa că aceste cuvinte n-o mai puteau îndurera. Totuși era răscolită. Și-n clipa aceea i se păru că și soarele e mai puțin strălucitor și chiar gîndul la ochelari încetă parcă să-i mai încălzească sufletul. Își îndreptă privirile stinse undeva departe, spre mare, acolo unde se zărea, asemenea unei șopîrle uriașe de un verde-palid, silueta muntelui Posillipo.

— Să-i spui tatălui tău — continuă marchiza — să nu mai vie astăzi pentru salteaua copilului. Mi-a telefonat verișoara mea și plec pentru toată ziua la Posillipo.

— Și eu am fost o dată acolo... începu să povestească Eugenia, însuflețită la auzul acelui nume și privind fascinată spre conturul din zare.

— Da ? Zău ? răspunse marchiza d'Avanzo cu indiferență ; pentru ea numele acela nu mai însemna nimic.

Arătîndu-și toată măreția persoanei sale, marchiza o conduse pînă la ieșire pe fetiță, care își întorcea mereu capul spre lumina vrăjită din depărtare, și închise ușa în urma ei.

Abia după ce fetița coborî ultima treaptă și ieși afară în curte, i se risipi umbra care-i întunecase fruntea și fața i se învioră într-un surîs larg de bucurie : o zărise venind pe maică-sa. Nu-i era greu să-i recunoască silueta gîrbovită, cu care era atît de deprinsă. Zvîrli pachetul pe un scaun și-i alergă în întîmpinare.

— Mamă, ochelarii !

— Mai încet, fetițo, că mă dai jos !

Imediat se strînse în jur o mică gloată.

Coana Mariuccia, don Peppino, una dintre surorile Greborio, care se așezase pe un scaun ca să se odihnească înainte de a urca scările, slujnica lui Amodio, care se întorsese tocmai atunci și, firește, Pasqualino și Teresella, care voiau și

ei să vadă ce se întîmplă și țipau de zor, întinzînd mîinile.

Nunziata, în schimb, examina cu o figură dezamăgită rochia pe care o scosese din ziar.

— Ia te uită, Mariuccia, e o rochie veche de tot... e făcută praf pe la subțiori, spuse apropiindu-se și ea de grup.

Dar cine stă să se uite la rochia ei? Chiar în clipa aceea Rosa scotea din pieptarul rochiei cutia cu ochelari și o deschidea cu o nesfîrșită băgare de seamă. In mîna ei osoasă și roșie, un soi de gînganie sclipitoare, cu doi ochi mari și două antene încovrigate, scînteia în bătaia unei raze palide de soare, în mijlocul grupului acela de amărîți care priveau cuprinși de admirație.

— Opt mii de lire... pe așa ceva! se minună Rosa privind ochelarii cu un sentiment de religiozitate, dar și cu un soi de dojană.

Apoi îi puse în tăcere pe nasul Eugeniei, potrivindu-i cu grijă cele două hulube pe după urechi. Fetița stătea cu brațele întinse, transportată de fericire.

— Vezi? întrebă Rosa, cu o voce gîtuită.

Eugenia, ținîndu-și ochelarii cu mîinile, de parcă s-ar fi temut să nu i-i smulgă cineva, cu ochii pe jumătate închiși și buzele întredeschise

într-un surîs de încîntare, făcu doi pași înapoi dînd peste un scaun.

— Să fie într-un ceas bun! spuse slujnica lui Amodio.

— Să fie într-un ceas bun! spuse și Greborio.

— Parcă-i o profesoară, nu? observă cu bucurie don Peppino.

— Și nici un cuvînt de mulțumire, spuse mătușa Nunzia privind cu amărăciune la rochie. Cu toate astea, să fie într-un ceas bun!

— E speriată, draga mea, șopti doamna Rosa îndreptîndu-se spre ușa subsolului ca să pună undeva rochia. Și-a pus pentru prima oară ochelari! adăugă apoi, ridicînd capul spre balconul de la etajul întîi, unde apăruse cealaltă dintre surorile Greborio.

— Văd totul mic, mic de tot, spuse Eugenia cu o voce stranie, care părea că vine din pămînt... Toate lucrurile îmi par negre, negre de tot.

— Se înțelege; au sticle duble. Dar vezi bine? întrebă don Peppino. Asta-i important, să vezi bine. Și-a pus ochelari pentru prima dată, explică și el, întorcîndu-se spre domnul Amodio care trecea ținînd în mînă un ziar desfăcut.

— Iți atrag atenția — spuse domnul Amodio către Mariuccia, după ce aruncă o privire plicti-

sită spre Eugenia, de parcă ar fi fost vorba de o pisică — îți atrag atenția că scara nu a fost măturată... Am găsit niște solzi de pește în fața ușii ! și se depărtă, adus de spate, cufundat în lectura ziarului, în care apăruse știrea unui proiect de lege privitor la pensii, care-l interesa.

Eugenia, ținîndu-și într-una ochelarii cu mîinile, se duse pînă la poartă să privească în ulicioara Cupa. Picioarele îi tremurau, capul îi vîjîia și bucuria i se risipise cu totul. Încerca să surîdă, dar surîsul se prefăcea într-o schimonosire tîmpă. Deodată balcoanele prinseră să tremure, să se înmulțească, erau parcă o mie, ba zece mii, ba chiar o sută de mii... căruțe încărcate cu zarzavat dădeau peste dînsa și o răsturnau, glasurile care umpleau văzduhul, strigătele, zgomotele o loveau în cap ca niște ciocane, ca atunci cînd fusese bolnavă ; se întoarse în curte împleticindu-se, și clocotul acesta înfricoșător crescu. Curtea îi părea ca o pîlnie stricată, soioasă, răsturnată cu vîrful spre cer ; prin fața ochilor i se învîrteau zidurile lepruase, din care ieșeau balcoanele părăginite ; prin bolțile întunecate ale subsolurilor jucau pîlpîiri de flăcări, care încercuiau icoana Maicii Domnului ; caldarîmul era înălbit de leșie și plin

de foi de varză, hîrtii și resturi de mîncare ; iar în mijlocul curții, adunătura aceea de amărîți zdrențăroși și hidoși, cu fețele mîncate de mizerie și de resemnare, o priveau cu duioșie. Dar iată că prind și ei să se învîrtească, să se învălmășească, să crească... Se reped răcnind cu toții de-a valma peste dînsa, prin cele două cercuri vrăjite ale ochelarilor.

Mariuccia a fost prima care, dîndu-și seama că fetiței i s-a făcut rău, îi luă repede ochelarii de la ochi, în timp ce Eugenia, frîntă în două, vomita, văicărindu-se.

— I-au vătămat stomacul ! strigă Mariuccia, ținîndu-i palma pe frunte. Adă repede o boabă de cafea, Nunziata !

— Opt mii de lire, bani gheață ! strigă Nunziata cu ochii ieșiți din orbite, alergînd spre subsol ca să ia cafea din borcanul de pe poliță ; luase ochelarii și-i ridica spre cer, ca și cum i-ar fi cerut o explicație lui Dumnezeu. Și după toate astea, sînt și de prisos !

— Întotdeauna se întîmplă așa cînd pui ochelari pentru prima dată, spuse slujnica lui Amodio cu glas blînd ca s-o liniștească pe Rosa. Nu trebuie să vă necăjiți ; o să se învețe cu timpul.

— Nu-i nimic, fetițo, nu-i nimic, nu te speria! Dar Rosa își simțea inima strînsă de durere, gîndindu-se cît erau de nenorociți.

Mătușa Nunzia se întoarse cu cafeaua, continuînd să strige: „Opt mii de lire bani gheață!" în timp ce Eugenia, albă ca varul la față, se căznea zadarnic să se ridice. Ochii bulbucați îi ieșiseră aproape din cap din pricina suferinței, iar chipul ei de bătrînă, scăldat în lacrimi, părea prostit. Se sprijinea de maică-sa și tremura.

— Unde sîntem, mamă?

— În curte, fetița mea, îi răspunse doamna Rosa cu bunătate, și surîsul său fin, fluturînd între milă și nedumerire, care-i lumina privirea, însenină dintr-o dată chipurile necăjite din jur.

— E pe jumătate oarbă!

— E pe jumătate idioată, asta e!

— Lăsați-o în pace, sărăcuța, e buimăcită, se răsti Mariuccia copleșită de milă și coborî apoi în subsol, care-i păru mai întunecat ca de obicei.

Numai mătușa Nunzia continuă să-și frîngă mîinile:

— Opt mii de lire, bani gheață, Doamne Dumnezeule!

INTERIOR DE FAMILIE

Anastasia Finizio, fiica mai mare a Angelinei Finizio și a răposatului Ernesto, care fusese pe vremuri unul dintre cei mai mari coafori din cartierul Chiaia și care se retrăsese numai cu puțini ani în urmă într-un colțișor însorit și liniștit din cimitirul Poggioreale, se întorsese de cîteva minute de la biserica Santa Maria degli Angeli de pe Monte di Dio, unde ascultase Marea Liturghie (era ziua de Crăciun) dar nu se hotărîse încă să-și scoată pălăria. Înaltă și slabă, așa cum erau toți cei din familia Finizio, îmbrăcată cu eleganța aceea minuțioasă și desăvîrșită care contrasta cu paloarea și cu aerul bolnăvicios al fețelor lor prelungi, cavaline, Anastasia se plimba agitată de la un capăt la celălalt al dormitorului pe care-l

împărțea cu sora ei Anna, pradă unei vădite tulburări pe care nu izbutea să și-o stăpînească.

Sufletul ei de femeie ajunsă în pragul a patruzeci de ani și care, pe nesimțite, pierduse speranța oricărei bucurii personale și se deprinsese cu o viață aspră de bărbat, împovărată de griji, socoteli de afaceri și muncă, nu cunoscuse pînă acum cîteva minute decît o calmă nepăsare, răceală și resemnare.

În localul unde tatăl ei pieptănase cele mai pretențioase căpșoare din Neapole, Anastasia deschisese un magazin de lucru de mînă, cu ajutorul căruia întreținea întreaga familie: mamă, mătușă, o soră și doi frați, dintre care unul se pregătea de însurătoare. Nu cunoștea altă plăcere decît aceea de a se îmbrăca asemeni unei doamne din lumea mare, și nici nu dorea altceva.

Iată însă că într-un răstimp atît de scurt ajunsese să nu se mai recunoască! Nu se simțea rău, dimpotrivă, încerca un sentiment de fericire care de fapt nu era fericirea propriu-zisă, ci mai curînd o izbucnire a imaginației sale pe care o crezuse stinsă, un vis. Faptul că-și cucerise o foarte bună poziție, că se îmbrăca cu gust, ca și numeroasele satisfacții pe care i le dădea gîndul că-i susține pe toți ai casei, se destrămaseră pe

neașteptate, ca un nor, în fața licăririi unei speranțe de a deveni din nou tînără, de a deveni din nou femeie.

În mintea ei se petrecea în momentul acela o adevărată răsturnare, i se părea că aude tînguirile unei întregi mulțimi de oameni prosternați la picioarele unui necunoscut care se pregătea să vestească ceva cumplit. La ieșirea din biserică, amețită încă de acordurile de orgă și de revărsarea aceea de cîntece, orbită de scînteierile de aur și argint ale podoabelor sfinte și de pîlpîirea jucăușă a lumînărilor, moleșită de mireasma apăsătoare a crinilor și a trandafirilor, în care se amesteca parfumul mortuar de tămîie, în prag, cînd se pregătea să iasă la lumina prietenoasă a soarelui, o întîlnise pe Lina Stassano, sora viitoarei ei cumnate. Află de la dînsa că s-a întors la Neapole, după o absență îndelungată, Antonio Laurano, un tînăr spre care se îndreptaseră în multe rînduri gîndurile ei.

— E bine, sănătos, dar spune că s-a săturat să tot pribegească pe mări și că vrea să-și găsească un rost în Neapole. Mi-a spus: „Dacă o vezi pe Anastasia Finizio, salut-o cu toată căldura din partea mea!“

Asta era tot; putea să fie foarte mult, putea să nu fie nimic. Şi Anastasia, care fusese întotdeauna atît de chibzuită şi de prudentă, pierzîndu-şi parcă obişnuita-i stăpînire de sine — calitate moştenită de la înaintaşii ei, oameni îndelung chinuiţi şi deprinşi cu tot felul de renunţări — se lăsa de data asta purtată pe aripile unui vis pe cît de nebulos, pe atît de nou.

„Ah, Sfîntă Fecioară — îşi spunea în gînd fără să-şi dea seama de această tainică convorbire cu ea însăşi — de-ar fi adevărat! De nu s-ar fi înşelat Lina Stassano... De-ar fi adevărat că Antonio ţine la mine! Şi de ce n-ar fi adevărat? Oare-i aşa de greu? Nu am o înfăţişare chiar atît de neplăcută... şi nici nu mă pot numi bătrînă, deşi am trecut de mult de douăzeci de ani. Nu-mi fac iluzii, privesc realitatea în faţă, da. Sînt independentă... am o situaţie... bani... Dînsul s-a săturat de hoinăreală... Poate că a avut vreo dezamăgire... vrea să se stabilească la Neapole. Aş putea să-l ajut... poate că simte nevoia unei legături trainice, întemeiată pe dragoste... nu mai caută o fetişcană, ci o femeie serioasă. Iar eu, pe de altă parte, ce viaţă duc? De acasă la prăvălie, de la prăvălie acasă. Nu mai sînt ca sora mea Anna, care umblă cu pletele în vînt şi

mîngîie clapele pianului. Pe mine tinerii nici nu mă mai bagă în seamă, şi de nu m-aş îmbrăca elegant şi n-aş folosi un parfum costisitor, nu mi-ar da nici bună ziua. Ce-i drept, deşi nu mă pot numi încă bătrînă, mă aflu totuşi în preajma bătrîneţii. Nu-mi dau eu seama de asta, dar aşa trebuie să fie... Şi dacă Antonio nu ţine la mine, nu mă iubeşte şi nu are nevoie de mine, nu mai am nimic de aşteptat de la viaţă. Îmi rămîn desigur rochiile mele, dar veşminte poartă şi statuile din biserică sau persoanele din fotografii..."

Niciodată Anastasia nu vorbise în felul acesta, folosise pînă atunci un limbaj comercial sau cel mult cuvinte legate de modă, asupra căreia făcea, de altfel, observaţii interesante.

Uluită şi mîhnită, asemeni cuiva care se trezeşte într-un loc părăginit şi pustiu şi află că aci şi-a petrecut toată viaţa, închipuindu-şi că vede palate şi grădini acolo unde nu erau decît dărîmături şi bălării, Anastasia înţelese într-o clipă că întreaga-i existenţă n-a fost altceva decît robie şi somnolenţă şi că acum începuse declinul. Şi rămase pironită locului, privind zăpăcită în jur.

Camera era spaţioasă şi curată, dar mobilată sărăcăcios, cu două paturi de fier, un dulap şi

cîteva scaune împrăştiate ici-colo ; o singură podoabă deasupra paturilor : o rămurică de măslin rămasă de la Paşti. Prin fereastra larg deschisă pătrundea o lumină intensă, de un albastru rece, crud, ca şi cînd cerul din care ar fi izvorît ar fi fost cu totul străin de oamenii de pe pămînt şi lipsit de căldura bătrînului soare. Nici o umbră, nici un puf de nor nu tulbura imensitatea albastră, iar contururile zidurilor care se profilau la înălţimea pervazului — estompate şi eterice ca schiţate de un penel grăbit — păreau umbra unei lumi, şi nu o realitate. Nici un glas, nici o chemare nu amintea că în Neapole în clipa aceea trăiau oameni şi Anastasia, rezemată de fereastră, cu fruntea uşor încruntată şi cu inima plină de speranţă sau poate de teamă — nici ea singură n-ar fi putut-o spune — privea fără să recunoască locurile şi persoanele. I se părea că strada care se întindea sub ochii ei era cufundată într-o tristeţe adîncă şi tainică. Trotuarele, încă umede după ploaia de peste noapte, erau pline de tot felul de gunoaie şi resturi rămase din noaptea de Ajun. Unii se duceau, alţii se întorceau de la liturghie, cunoscuţii care se întîlneau se salutau şi se opreau un moment să schimbe obişnuitele urări de sărbători ; îţi trebuia însă multă atenţie ca să desluşeşti ce spuneau : „Sărbători fericite !... Toate cele dorite !... La mulţi ani !" Pe la toate casele din jur se vedeau ferestre larg deschise, prin care se zăreau marginea neagră şi îngustă a unui pat de fier, un colţ de aşternut alb, o ramă ovală şi aurită de tablou, braţul scînteietor al vreunui candelabru sau tapetul cafeniu, cu coloane aurii al vreunui salon.

În bucătării se trebăluia de zor şi liberi erau numai bărbaţii : unii se bărbiereau, alţii stăteau rezemaţi leneş de pervazul ferestrei, cîţiva îşi făcuseră apariţia în balcoane, printre vasele roşii cu flori. Cîte unul, cu ţigara în mînă şi cu faţa răvăşită de patimi şi de lîncezeala obişnuită la tinerii napolitani, privea albastrul cerului cu nepăsare sau cu o tristeţe visătoare. Uneori cineva cînta *O sole mio* sau *cchiu bello' e te;* dar străzile rămîneau cufundate într-o tăcere apăsătoare, ca şi cînd liniştea care se aşternuse vremelnic peste forfota uliţelor nu s-ar fi datorat sărbătorii creştine, ci năvălirii unei oştiri străine care şi-ar fi înfipt stindardul în mijlocul unui sat prădat şi pîrjolit.

Într-unul din balcoanele vecine se ivi un băiat de vreo treisprezece ani, gătit în haine

de sărbătoare, cu chipul palid şi chinuit al celor pe care-i roade o boală ascunsă: scuipa, dus pe gînduri, cu mîinile în buzunare. Din cînd în cînd cîte un cîine stingher trecea strada în grabă.

„Viaţa mea de pînă acum parcă aş fi trăit-o într-un somn adînc“, îşi depăna gîndurile Anastasia, încercînd să se stăpînească, să-şi înfrîngă teama aceea nelămurită, şovăiala şi clocotul de gînduri chinuitoare. „Parcă aş fi mers pe o potecă a cărei urmă pare să se piardă într-un cîmp pustiu şi care, cotind pe neaşteptate, se deschide într-o piaţă plină de lume, de freamăt, de cînt. Intr-o bună zi, pe neaşteptate, mă voi muta în căsuţa mea. Am să termin cu prăvălia. Şi aşa viaţa asta nu mi-a plăcut niciodată; ştiam că într-o zi va trebui să ia sfîrşit. Nimeni şi nimic nu poate să-mi stea în cale. Pot să cer două milioane, chiar şi mai mult pentru o prăvălioară din cartierul Chiaia. Cu două milioane îmi cumpăr casă. Am s-o caut pe aici, prin apropiere, ca să pot veni în fiecare zi să o văd pe mama. Trei camere şi o terasă cu vedere la San Martino.“

Se şi vedea acasă la ea, într-o dimineaţă de vară, întinzînd rufe şi cîntînd.

Dar cu toate că imaginea aceasta se înfiripa limpede în faţa ochilor, nu simţea nici un pic de bucurie. I se părea că ia parte la fericirea altcuiva. Se mai gîndi şi la serile de vară, cînd ar lua masa pe terasă, la lumina unei lămpi electrice ascunsă în bolta de verdeaţă; razele luminoase i-ar mîngîia mîinile ei înăsprite de muncă şi ar face să lucească prin întuneric dinţii frumoşi ai lui Antonio. Şi iată că gîndindu-se la dinţii lui, îşi dădu seama cu uimire că toată exaltarea ei venea de acolo, de la gura lui de om tînăr, de la vigoarea şi prospeţimea aceea pe care ea n-o avusese niciodată. Şi cum trecuseră atîţia ani — douăzeci, treizeci — fără să se gîndească la toate astea, fără să le bănuiască măcar... Şi acum, dintr-o dată, începu să fie frămîntată de dorinţi!

Socoti în grabă cîţi ani avea dînsul: treizeci şi doi.

— Cu neputinţă, rosti ea, comparîndu-i în gînd cu ai ei.

Acum era schimbată cu totul la faţă: fruntea i se încreţise din pricina sforţării de a se stăpîni; îşi lăsă pleoapele umflate şi roşii peste ochii tulburi de durere, cum fac copiii gata să izbucnească în plîns. Toată amărăciunea din

suflet i se oglindea pe față, datorită acelui gînd care stăruia cu încăpățînare: „Cu neputință, cu neputință". Și buzele i se subțiau, obrajii fardați cu un roz portocaliu se scofîlceau, făcînd să apară fruntea mai mare și mai veștedă, arcadele ochilor mai proeminente. Pradă deznădejdii, fiica mai mare a lui Finizio avea o figură golită de orice expresie; chiar și în momentele cele mai zbuciumate era nespus de banală. In mintea ei era un gol uriaș, un gol de care uneori își dădea seama, un soi de toropeală ce părea urmarea unei strădanii de sute și sute de ani. Nu mai avea putere să gîndească, să trăiască. Uneori simțea ceva viu cum îi clocotește în piept, dar ce anume, nu-și dădea seama. Aci era izvorul bunătății, tăriei ei, în această neputință de a concepe și de a dori o viață personală. Putea numai să-și amintească din cînd în cînd ceva, să vadă, ca apoi brusc acea străfulgerare, acea nălucire să se risipească.

Pe Antonio și-l amintea de parcă l-ar fi văzut ieri: nu prea înalt, dar bine legat, dăltuit ca o statuie, cu părul castaniu și pielea smeadă, cu privirea sa bărbătească, umbrită, și gura cu dinți puternici, care străluceau cînd surîdea. Își amintea și de felul lui prietenos și afectuos cu care îi întîmpina pe toți, ori de cîte ori se întorcea de pe mare. „Ce mai faci, Anastasia?" — „Ce să fac, viața e mereu la fel..." — „E drept, dar ar putea fi mai frumoasă..." (Și cine știe ce subînțeles avea acel „mai frumoasă"!) — „Mi-ar face plăcere să ne mai vedem din cînd în cînd."

Iată tot ce găsea dînsa să-i spună, și încă cu un aer de mîndrie prostească, atunci cînd îl întîlnea; ca și cum ar fi fost nespus de fericită, ca și cum n-ar fi simțit nevoie de nici o altă bucurie în afara muncii ei și a satisfacției de a se ști sprijinul familiei de cînd își pierduse tatăl, ca și cum toate rochiile acelea pe care și le făcea ar fi însemnat totul pe lumea asta. Și nu era adevărat. De o mie de ori ar fi vrut să calce peste toate aceste satisfacții și să alerge la dînsul acasă, să-i fie slugă, să-i slujească mereu, mereu, așa cum o femeie adevărată slujește unui bărbat.

De la cîteva biserici din apropiere clopotele se porniră deodată să bată și la sunetul acela puternic și bine cunoscut, care-i vorbea despre ceruri și nu despre viață, Anastasia se deșteptă. Ochii i se umplură de lacrimi și, desprinzîndu-se

de lîngă fereastră, începu din nou să se plimbe în sus şi în jos prin cameră, şi să repete mecanic: „Aşa cum o adevărată femeie trebuie să slujească unui bărbat... Da, asta e totul."

— Anastasia! Anastasia!

— Unde-i Anastasia?

Erau Anna şi Petrillo. In camera în care Anastasia se frămînta, pradă gîndurilor ei mohorîte, dădură buzna Anna, unica ei soră, o fată de optsprezece ani, proaspătă şi de o frumuseţe de floare comună, luminată de doi ochi mari, catifelaţi şi plini de voioşie, şi Petrillo, cu înfăţişarea lui de gîndac studios şi cu ochelarii înfipţi în mijlocul feţei înguste şi verzui. De fapt, Anna dădu năvală, îmbrăcată într-o rochie albă ce-i flutura în jurul coapselor subţiri şi mîngîindu-şi cu mîna părul auriu prins cu o panglică albastră. Petrillo, îmbrăcat într-un costum de om mare, cu toate că nu trecuse de şaisprezece ani, venea în urmă, ţinîndu-şi ochelarii cu mîna, fiindcă i se desprinsese o lentilă care stătea gata să cadă la cea mai mică mişcare.

— Ai auzit cine a sosit?

— Nu, răspunse Anastasia, întorcîndu-se la fereastră şi prefăcîndu-se că priveşte afară. Işi scotea şi-şi punea nervos mănuşile, cu sufletul

la gură şi cu faţa îmbujorată de sîngele ei vlăguit, închipuindu-şi că peste un minut o să audă numele acela. Niciodată încă nu se simţise atît de tulburată. Dar se înşelase.

—Don Liberato din Salerno, fratele doamnei Amelia. A trimis vorbă că vine după masă să ne vadă.

— Da? spuse Anastasia, simţind cu uşurare că i se potolesc bătăile inimii şi că i se răcoreşte fruntea. In acelaşi timp însă, i se păru că umbra aceea care apărea şi dispărea în visele ei fantastice se întruchipase aievea şi se aşezase pe un scaun într-un ungher, asemeni unei cerşetoare. Zbuciumul i se risipi brusc şi se simţi în stare să-şi privească fraţii.

— Singur? Doamna Amelia nu vine? întrebă, liniştită.

— I-a fost rău toată noaptea, răspunse Anna, oglindindu-se în geamul ferestrei, cu o indolenţă care nu se datora numai moliciunii specifice meridionalilor, dar şi unui temperament lipsit de viaţă. Şi azi dimineaţă a venit doctorul. N-ai auzit?

— Anastasia nu aude nimic în afară de zornăitul banilor, rosti Petrillo pe un ton răutăcios,

așteptîndu-se la un răspuns furios, dar sora lui tăcu.

— A spus mama — continuă Anna — să scoți din ladă, dacă vrei, păhăruțele verzi cu margine aurită. Vin astăzi la masă Dora Stassano și Giovannino.

Giovannino era logodnicul Annei, vînzător la o librărie, scund și cu mustăți roșcovane, și cu toate că Anastasia nu-l prețuia prea mult, simți o strîngere de inimă la gîndul că sora ei, cu douăzeci de ani mai tînără, putea să vorbească atît de firesc despre un lucru care pentru dînsa însemna pricină de tulburare și chin.

Senzația de amărăciune era sporită pînă și de gîndul că, așa elegant îmbrăcată cum era, va trebui să scotocească prin cufărul prăfuit din odaia mamei, ca să scoată paharele verzi la care doamna Finizio ținea atît de mult, încît nu se servea de ele decît la anumite ocazii. Anna nu face altceva decît să cînte la pian și să se plimbe; pentru Anna nu există obligații, plictiseli... Era frumoasă viața Annei.

— Petrillo, te rog ieși un moment din cameră, i se adresă Anastasia cu o voce seacă.

— Le-aș scoate eu, dar abia mi-am făcut unghiile, adăugă Anna cu sfială. Scuză-mă.

Anastasia nu răspunse nici de data aceasta. După ce băiatul ieși din cameră, fluierînd, cu aerul de superioritate pe care și-l însușise de vreo cîteva luni încoace de cînd începuse să schimbe anumite făgăduieli cu o fată, Anastasia își dezbrăcă haina de stofă albastră, care fusese martoră, pe rînd, la marea ei fericire, și apoi la îndoiala și la zbuciumul ei, și o întinse pe pat. Cu aceeași grijă își scoase și pălăria albastră, scoțîndu-și mai întîi acele. Deschise poșeta, albastră și ea, luă dinăuntru o batistă parfumată, albă ca zăpada, și o ținu o clipă la nas. In cele din urmă se așeză pe pat și-și scoase pantofii, fără să-i atingă cu mîinile, și-i împinse într-o parte. Făcea toate astea alene, ca să treacă timpul, simțindu-se cuprinsă de o liniște grea, apăsătoare.

Acum cînd emoția trecuse cu totul, își dădea seama că sora ei mai mică o privește, ba chiar o analizează cu ochii ei mari și frumoși, ușor mirați, așa cum sînt ochii oamenilor sortiți să moară de tineri (Anna avea un plămîn atins). Se simți năpădită de un vag simțămînt de rușine, de vinovăție, ca și cum n-ar fi fost decît o bătrînă pretențioasă și toate stofele scumpe, fardurile și parfumurile ei ar fi constituit un păcat,

un furt din cele ce se cuveneau Annei și fraților ei. I se părea că va dura o mie de ani pînă cînd sora ei va ieși din cameră și va înceta s-o mai privească.

— Și mama a mai spus să treci pe la bucătărie să-i dai o mînă de ajutor. Eu trebuie să repet cîntecele.

— Bine, am să mă duc, — răspunse încet Anastasia — mă odihnesc o clipă și mă duc.

Dar sora ei nici n-o mai asculta. Se admira în geamul ferestrei deschise care reflecta terasele caselor și, înclinîndu-și ușor drăgălașul cap blond, își aranja panglica albastră cîntînd :

Totul s-a sfîrșit! cu vocea ei nepăsătoare, plăcută.

Ca să ajungă la bucătărie, Anastasia trebuia să treacă printr-un coridor spațios și gol, în care răspundeau cele patru camere ale casei și care primea lumină din fund, printr-o fereastră ce dădea într-o grădină. Acum fereastra aceasta era larg deschisă și rama de un alb murdar încadra un petic de cer de un albastru siniliu, atît de catifelat și de pur, încît părea artificial.

In dimineața aceasta plutea în văzduh o strălucire fără seamăn, în fața căreia casele și oamenii cu viața lor măruntă apăreau ciudat de neînsemnați și de sleiți. Uite, mătușa Nana, pe lîngă care trecea în momentul acela Anastasia, părea, așa ghemuită cum stătea ca să spele podelele, o adevărată stîrpitură. După o tinerețe deșartă, petrecută într-o permanentă așteptare a unui soț, femeia aceasta, soră mai mică a mamei Anastasiei, se resemnase încetul cu încetul, așa cum se întîmplă cu femeile din mica burghezie, deprinzîndu-se cu o viață slugarnică și amărîtă în casa surorii căsătorite. Ii crescuse mai întîi un copil, pe urmă un altul și pînă la urmă pentru viața ei însăși nu-i mai rămase timp. De-a lungul anilor surzise cu totul, așa că acum nu mai deslușea nici măcar bombănelile sau glumele care se făceau uneori pe socoteala ei. Marea ei pasiune erau ziarele, pe care le citea seara cu lăcomie, oprindu-se mai ales asupra cronicilor pasionale, asupra evenimentelor amoroase mai dramatice : sinucideri și omoruri din dragoste, răniri grave, răpiri și, cînd nu se întîmpla nimic din toate astea, logodnele personalităților ilustre, căsătorii de prinți sau de regi, într-un cuvînt luxul și mirajul lumii încătușate în plăcerile cărnii.

În timp ce citea, pe obrazul ei livid, buhăit și schimonosit se răspîndea o lumină care făcea mai negri și mai strălucitori ochii ei de femeie care nu reușise să-și trăiască viața și se trezea bolborosind de una singură: „Ehei, tinerețea, tinerețea, ce fericire!“

Fusese întotdeauna puțintică la trup, dar acum părea mai mult decît pipernicită: frîntă și răsucită ca bătrînii arbori din inima codrului. Se îmbrăca numai în negru, iar duminicile sau în zilele de sărbătoare își dădea cu puțin roșu pe obraji.

Privind-o, Anastasia simți cum se mărește în sufletul ei tristețea aceea nelămurită, dezgustul acela împletit cu mila pentru ea însăși și pentru viața pe care o ducea, dorința tainică a unei vieți mai luminoase, care-i fluturase o clipă în imaginație, și-i spuse:

— Tocmai în dimineața asta ți-ai găsit să faci o asemenea treabă, mătușă Nana? Nu simți cît e de frig?

— Frumos, foarte frumos, răspunse Nana plină de înflăcărare, ridicîndu-și cu umilință ochii spre fereastră. Înțelesese „timp frumos“.

— Foarte frumoasă zi! adăugă. E făcută

parcă anume pentru tinerețe! și se încovoie din nou deasupra podelei.

Într-o vreme, o invidiase pe Anastasia pentru statura înaltă și rochiile ei frumoase. În tinerețe, fusese măcinată de ură și meschinării. De vină era viața ei amară, care o împinsese din ce în ce mai jos. Acum însă nu există ființă mai umilă decît Nana, care era gata oricînd să-și umple sufletul cu fericirea altuia. De altfel, pentru Anastasia nutrea o adevărată adorație. Doar prin munca Anastasiei trăia și dînsa, și cine știe unde ar fi sfîrșit ea, sărmana Nana, dacă Dumnezeu nu ar fi binecuvîntat munca Anastasiei.

În camera lui, tristă și rece ca și a Anastasiei și la fel de simplu mobilată, Eduardo, fratele mai mare, se bărbierea în fața unei oglinjoare agățată de fereastră.

Era înalt ca și Anastasia, dar îngrozitor de slab și cu pieptul scobit ca o albie, ca toți cei din familia lui.

Acum era însă vindecat, deși uneori, pe ascuns, mai scuipa sînge, și se pregătea chiar să se însoare, fără a mai pune la socoteală că i se făgăduise și un post de diurnist la primărie.

Zărind-o prin oglindă pe soră-sa, i se adresă cu o voce pițigăiată:

— Anastasia, unde-mi sînt cămășile?

— Le-am călcat și le-am pus lîngă ciorapi, răspunse Anastasia.

Vru să treacă mai departe, cînd își dădu seama, ca și cum l-ar fi văzut acum pentru prima dată, cît de încovoiată era spinarea lui și cît era el de palid și lipsit de vlagă. Se gîndi la un păianjen pe jumătate uscat, spînzurat în propria-i pînză, care, în bătaia vîntului, pare că mai mișcă, deși nu e de fapt decît o mortăciune. Asta se întîmpla și cu Eduardo, care trăia numai în aparență o viață de bărbat. Uite, acum bunăoară, cînd se bărbierea și-și cerea cu voce poruncitoare cămășile, părea într-adevăr un bărbat...

Zărind cele două paturi, unul al lui Eduardo și celălalt al lui Petrillo, Anastasia își aminti că peste două luni acestea vor fi înlocuite de un singur pat mai mare. Cheltuielile mobilierului vor fi suportate de logodnică, Dora Stassano, care era croitoreasă și cîștiga destul de bine, dar desigur Anastasia îi va ajuta și ea cu bani. Iar copiii care vor veni, deșirați și slabi și cu mutre de căluți bătrîni, vor fi crescuți de

Dora Stassano și de dînsa. Anna, în schimb, nu făcea o partidă prea bună, pentru că Giovannino Bocca, librarul, n-o să cîștige niciodată mult; mama ținuse însă să-i facă pe plac, avînd în vedere sănătatea ei șubredă și temîndu-se ca moartea să nu o răpească înainte de a se bucura și ea o clipă de viață: și copilașii cu fața albă ca un trandafir de seră, cu ochii ușor proeminenți și mirați, vor fi crescuți doar de Anastasia singură, ajutată de Giovannino. Dar nu se opri asupra acestui amănunt. Ca un cal de povară, care simte că încărcătura se îngreunează pe fiece clipă și că picioarele i se moaie, dar care nu-și poate întoarce ochii blînzi ca să privească îndărăt, tot așa și Anastasia nu-și dădea seama din care parte venea peste dînsa povara aceea grea și zădarnică. Știa doar atît: că trebuie să o ducă în spinare. Gîndi un moment cît de schimbate vor arăta la primăvară camerele din casa asta: aci vor locui Eduardo cu Dora; în camera surorilor, Anna cu soțul ei; dînsa, Anastasia, o să treacă să doarmă împreună cu mama, iar Petrillo își va aranja un pat în sufragerie.

Odinioară, cînd trăia tata, nimeni nu ar fi putut să prevadă asemenea schimbări sau faptul

că Eduardo și Anna, căsătorindu-se, vor rămîne în casa părintească.

Își aminti cît de mult îndrăgise camera ei și interminabilele taifasuri cu Anna de la un pat la celălalt, în nopțile de vară, cu lună; își aminti de rîsetele lor înăbușite la auzul cutărui sau cutărui nume de bărbat.

Și iată că, pe nesimțite, larma aceea tinerească se stinsese.

Cînd ajunse în fața telefonului interior, îl auzi bîzîind:

— Da! răspunse Anastasia.

— A venit logodnica fratelui dumneavoastră, anunță de jos vocea portăresei.

Logodnica oficială era Dora Stassano (pentru că despre fata lui Petrillo nu se știa încă mare lucru). De aceea Anastasia răspunse imediat:

— Alo, Dora Stassano? Sărbători fericite, dragă, ție și întregii familii!

— Cine e? Doruccia? Spune-i să vină sus, strigă Eduardo cu pensula de bărbierit în mînă, rotindu-și ochii focoși.

— Eduardo te roagă să vii sus, îi comunică Anastasia. Și, după o pauză: „Da, te aștepta. Sîntem acasă cu toții. Și Anna și Petrillo...

Agăță receptorul în furcă: Vine, anunță apoi întorcîndu-se spre camera lui Eduardo.

În bucătărie flăcările încingeau toate cele patru cuptoare ale mașinii de gătit. Fiindcă nu prea mai avea cărbuni (gazul nu era folosit decît pentru cafea), doamna Finizio trebuise să bage și lemne, care îmbîcsiseră încăperea cu un fum acru.

O rază de soare care se furișa prin fereastra deschisă aninase în fuiorul pîclos de fum milioane de scîntei de curcubeu.

Doamna Finizio, o femeie sprintenă, subțirică, cu părul roșu și cu o față zîmbitoare, cu ochii înroșiți și pe jumătate închiși din pricina fumului, se învîrtea de la un cuptor la celălalt, în ciuda celor cincizeci și opt de ani ai ei, cu o vioiciune de necrezut. Zărind-o pe Anastasia, îl strigă:

— Fata mea, te rog să vezi tu puțin de supă pînă termin eu de frămîntat aluatul.

Gîndea uneori că Anastasia își pierde vremea cu nimicuri, dar nu avea curaj să i-o spună deschis, de teamă că amorțeala aceea care o cuprinsese pe fată și la umbra căreia trăiau și huzureau ei cu toții s-ar fi putut risipi dintr-un moment într-altul din pricina unui fleac. Nu

simţea nici un pic de simpatie pentru Anastasia (dragostea ei cea mare era Anna), dar o preţuia pentru energia, pentru supunerea şi pentru spiritul ei practic, îmbinat cu atîta resemnată răceală. Se minuna într-una că fata putea fi atît de resemnată, dar îşi spunea că desigur asta era voia Domnului.

Anastasia desprinse un şorţ care atîrna pe după uşă, lîngă mături, şi-l îmbrăcă. Apoi, în loc să se aşeze lîngă maşina de gătit, se duse să-şi spele mîinile la chiuvetă, spunînd :

— Vezi dumneata de supă, mamă, şi am să frămînt eu.

— Iţi mulţumesc, fata mea, răspunse mama cu un zîmbet uşor ; rămase o clipă locului, urmărind-o cum îşi înfundă mîinile mari în amestecul cleios de apă şi făină şi încercînd din nou simţămîntul acela tainic de milă împletită cu satisfacţie, de remuşcare şi bucurie, care punea stăpînire pe ea ori de cîte ori se uita la sluţenia deplină a fetei, la înfăţişarea aceea ţeapănă şi lipsită de orice căldură, care te făceau s-o asemuieşti cu o furculiţă. Compara în gînd urîţenia Anastasiei cu amintirea pe care o păstra despre ea însăşi pe cînd fusese tînără şi cu

imaginea Annei, atît de luminoasă în gingăşia ei ; şi zîmbea fără să-şi dea seama.

— Soră-ta nu vrea să facă nimic, rosti cu glas tare.

— Anna e tînără, mamă, răspunse Anastasia fără să ridice capul, de parcă ghicise gîndurile mamei. Şi apoi nu se simte niciodată prea bine.

— Asta-i adevărat, rosti bătrîna Finizio cu înduioşare. Şi imboldită pe neaşteptate de un gînd ascuns, adăugă cu amărăciune :

— Mă întreb de atîtea ori : „Ce o să se aleagă de copila asta a mea în ziua în care Anastasia o să se mărite ? Va ajunge oare numai grija soţului ca s-o ocrotească ?" Pentru că o dată şi o dată tot o să te măriţi şi tu.

— Glumeşti, mamă, răspunse Anastasia cu vocea uşor schimbată. Eu nu sînt destul de frumoasă.

Bătrîna Finizio surîse iarăşi şi dîndu-şi seama că Anastasia, privînd-o, îi înţelesese greşit zîmbetul, schimbă vorba ca să nu o dezamăgească :

— Don Liberato mi-a trimis vorbă cu servitoarea că vine după masă la noi în vizită. A sosit ieri din Salerno. Cred că doamna Amelia se simte tare rău.

— Domnul s-o aibă în pază, se mărgini să răspundă Anastasia.

Dar mama nu se simțea niciodată liniștită. Gîndurile ei, ca și brațele-i harnice, nu aveau niciodată astîmpăr și simțea nevoia să sară mereu de la un subiect la altul. De aceea, după ce se uită o clipă la oala cu supă, se întoarse către Anastasia și spuse:

— Am aflat de la familia Laurano că li s-a întors ieri fiul din Genua. N-am vrut să-ți spun, ca să nu-ți facă rău. Se pare că s-a logodit.

Nu mai adăugă nici un cuvînt, pentru ca să poată observa în voie fața prelungă a fetei, care se înăsprise și se urîțise îngrozitor în sforțarea de a se stăpîni. Un surîs fin flutura acum pe buzele doamnei Finizio. Tinerețea ei se ofilise foarte repede și nu putea îngădui altora să se sustragă de la legea căreia i se supusese și dînsa. O sîcîiau tainele și mîndria Anastasiei, faptul că o vedea atît de independentă, ca o doamnă, în timp ce dînsa ducea o viață de slugă.

— Mai bine că s-a întîmplat așa, nu? stărui bătrîna.

Anastasia nu răspunse; se îndreptă spre poliță să mai ia niște făină și, timp de cîteva clipe, bătrîna Finizio nu izbuti să-i vadă fața,

deși ar fi dorit-o. Știa însă că o rănise îndeajuns.

— E voie? Uf, ce fum i-aici! Sărbători fericite tuturor!

În ușa bucătăriei apăru figura comună, prelungă, dar plină de îndrăzneală a Dorei Stassano; obrazul ei măsliniu părea și mai verde din pricina fularului roșu pe care-l purta la gît.

— Pot să vă dau o mînă de ajutor?

— Afară... Afară cu voi!... strigă bătrîna Finizio cu un ton glumeț. Se căia puțin că îi spusese atîtea Anastasiei, dar își păstra buna dispoziție. Afară cu toții! Cînd avem treabă, nu vrem să ne stingherească nimeni.

În spatele Dorei Stassano — o fată măruntă, care purta un palton larg, de un verde țipător, garnisit cu o fîșie de blană gălbuie, mănuși și pantofi verzi — se zărea chipul blond și surîzător al Annei și figura urîtă, dar zîmbitoare a lui Eduardo.

— Mamă, ne arăți ce dulciuri ai făcut? întrebă Eduardo.

— Tu grăbește-te, dacă vrei să mai prinzi ultima liturghie, îi strigă bătrîna Finizio. Familia mea e plină de necredincioși, adăugă ea,

întorcîndu-se spre Dora. Tare aş vrea să ştiu şi eu cine mai cinsteşte pe Domnul în casa asta în afară de Anastasia, care nu-şi uită niciodată îndatoririle creştineşti şi se opreşte pe la biserică în fiecare dimineaţă înainte de a deschide prăvălia? Ia te uită la el, la treizeci de ani trebuie dus de mînă la biserică. Şi fraţii îi urmează pilda. Barem tu, Dora Stassano, ţi-ai făcut datoria?

— Dacă-i vorba de aşa, atunci află că azi noapte am fost cu toţii la Santa Maria degli Angeli.

— Bine, bine!

Bătrîna Finizio, ca şi Nana, începuse să cam surzească, din care pricină vorbea cu voce tare pînă şi despre lucrurile cele mai delicate.

— Era atîta lume în biserică de te sufocai, continuă Dora Stassano cu vocea nefirească şi prefăcută a aceluia care înşiră, de dragul altora, lucruri de care în realitate puţin îi pasă. Pe dumneata nu te-am zărit, mamă, se vede că erai mai în faţă. I-am văzut în schimb pe Torri, şi pe doamna Amelia, cu fratele şi cu îngrijitoarea lor, care stătea în spate; la Elevaţiune, doamna Amelia a izbucnit în plîns. Puţin mai

în faţă era şi familia Laurano, cu toţii, chiar şi cu fiul lor.

După cuvintele „fiul lor" urmă o clipă de tăcere.

Gîndul că doamna Amelia, buna ei vecină, îşi trăia ultimele zile (era grav bolnavă de inimă) o înduioşa şi în acelaşi timp o înveselea, pentru că în existenţa ei meschină bătrîna Finizio îşi găsea o măruntă consolare în nenorocirile altora; prin urmare şovăi o clipă dacă să se oprească asupra primei chestiuni sau a celeilalte. Dar cea de a doua era mai însemnată, mai ales că nu era încă pe deplin lămurită asupra sentimentelor Anastasiei.

— Va să zică i-adevărat că s-a întors Antonio? strigă ea. Îmi pare bine. Şi se căsătoreşte?

Întrebarea rămase fără răspuns. Fumul din bucătărie, străpuns de o rază de soare, părea poleit cu aur. Cu toţii erau cuprinşi de un simţămînt de bucurie şi păreau că aşteaptă să se întîmple ceva plăcut, senzaţie pe care o încerca chiar şi biata Anastasia. Şi iată că în prag, printre razele de soare, se ivi faţa galbenă ca ceara a Nanei, chinuită de un surîs. Se sprijinea în baston, tîrîndu-şi picioarele şi arăta prin

gesturi caraghioase că sosise cineva; gudurîndu-se umilă şi bucuroasă ca un cîine, o trăgea de rochie pe Anna, care stătea nemişcată.

În cele din urmă, fata se dumeri:

— Ah, Giovannino! strigă ea, lăsîndu-şi capul pe spate într-o mişcare de bucurie năvalnică. Şi ieşi în fugă.

— Se iubesc, de, se iubesc. Sînt tare îndrăgostiţi. Mare lucru şi tinereţea asta, mare lucru...

Nana mormăia ca de obicei de una singură, privind în stînga şi în dreapta, doar-doar s-o uita cineva şi la dînsa; Eduardo se furişase fără ştirea maică-si şi deschisese dulapul ca să vadă prăjiturile.

Profitînd de clipa aceasta, Dora Stassano se apropie de Anastasia şi, învăluind-o în privirile ei uşor triste şi arzătoare, îi spuse în şoaptă:

— Salutări de la Laurano.

Clopotele porniră din nou să sune, de astă dată însă numai în sufletul Anastasiei. Îşi şterse cu o cîrpă mîinile pline de făină şi răspunse rece, cu capul plecat:

— Transmite-i şi din partea mea.

— Ştiu că pe vremuri te gîndeai la dînsul, continuă Dora, privind-o ţintă.

— Toţi am fost cîndva tineri, răspunse Anastasia.

— Mi-a spus că într-una din zilele astea, dacă o să aibă timp, o să treacă pe aici.

— Poate să vină oricînd doreşte, o să ne facă plăcere.

Bătrîna Finizio, vîrîndu-şi nasul lung şi ascuţit în oala care clocotea pe plită, simţea că în dimineaţa asta de sărbătoare, friguroasă şi înecată în fum, acolo lîngă masa de bucătărie, se petrecea ceva neobişnuit; îşi dădea seama că Anastasia era pradă unei mari tulburări, deşi îşi păstra înfăţişarea ei de toate zilele, serioasă şi ţeapănă. Înţelegea cu spaimă că dacă acest stîlp al casei s-ar nărui, echilibrul şi toată liniştea familiei ar fi fost primejduite. Ardea de dorinţa s-o dea afară pe Dora Stassano, dar nu voia să se pună rău cu Eduardo şi nici cu Dora, de care avea multă nevoie. Nici s-o întărîte pe Anastasia nu era bine. S-o chinuiască puţin, da, asta trebuia, s-o chinuiască; dar numai puţin. Apoi pe ocolite şi cu binişorul s-o recheme la îndatoririle ei. Spunîndu-şi toate acestea, se simţea înăbuşită de un val de mînie şi de durere ascunsă (iată unde fusese nevoită să ajun-

gă: să cerşească de la copii). Se întoarse surîzînd către Dora Stassano:

— Şi ce mai face Antonio? Nu vine să ne vadă? Pe vremuri venea pe la noi.

— Ba da, mi-a spus că într-una din zilele astea o să treacă pe aici, îi strigă Dora Stassano în ureche.

— A, bine, bine, răspunse doamna Finizio cu o mutră plîngăreaţă. Şi, zărindu-l pe Eduardo care luase de pe poliţă, pe furiş, farfuria cu prăjituri şi-şi trecea pe deasupra lor un deget pe care apoi îl lingea, îi strigă cu o furie sălbatică: Afară, neruşinatule, afară! Eduardo se supuse, zăpăcit, deşi înţelegea că vorbele acelea mînioase nu i se adresau de fapt lui, şi ieşi din bucătărie trăgînd-o şi pe Dora Stassano după el.

— Nu ştiu de ce sînt astăzi atît de nervoasă, se tîngui bătrîna Finizio, cînd rămase singură cu Anastasia.

— Se vede că te-ai obosit prea mult, mamă.

— Se prea poate, mi-am rupt oasele cu sărbătorile astea. Numai tineretul le aşteaptă cu plăcere. Pe noi, la vîrsta noastră, nimic nu ne mai poate înveseli. Să robotim, să robotim pînă la ultima suflare, asta-i tot ce ne-a mai rămas. Şi tot ce faci, e numai pentru binele altora.

În sufragerie, masa era împodobită cu cele mai frumoase tacîmuri, farfurii şi pahare. Se pregătiseră opt tacîmuri pentru că fusese chemată şi Dora Stassano (a cărei familie se compunea dintr-o singură soră, care fusese invitată la rîndul ei de familia logodnicului) şi, în afară de Dora, urma să vină şi Giovannino Bocca, logodnicul Annei. Pe bufetul împodobit cu flori roşii se aliniau faimoasele pahare verzi, douăsprezece la număr, iar ceva mai în fund se zărea un vas de porţelan cu îngheţată de Palermo. Pe o măsuţă joasă erau puse fructele.

Dar lucrul cel mai interesant îl constituia „Ieslea“, o construcţie enormă din carton şi plută, opera lui Eduardo, la care începea să lucreze în fiecare an cu două luni înainte de Crăciun cu o pasiune copilărească şi ţipînd ca un nebun cînd cineva îl deranja.

Anul acesta pentru că lucrurile mergeau bine, construcţia era mai mare ca de obicei, ocupînd tot colţul dintre balcon şi uşa bucătăriei, unde în mod obişnuit se afla aşezată o consolă care avea deasupra o vedere din Veneţia. Datorită acestui mic edificiu, încăperea părea mai mică şi mai veselă. Era într-adevăr o operă făurită cu dragoste, cu migală şi răbdare, o operă

la care depusese toată îndemînarea și inteligența sa. Fundalul fusese realizat cu ajutorul unei imense foi de hîrtie albastră de Gragnano, acoperită cu vreo două sute de stele, tăiate din hîrtie argintie și aurită și lipite cu pap. Peștera, scobită la poalele unei coline care prin unduirea ei domoală o amintea puțin pe aceea a Neapolelui, nu era prea mare, așa încît trebuia să te apleci ca să poți zări înăuntru figurinele nu mai înalte de un deget. Sfîntul Iosif și Fecioara Maria, modelați amîndoi din același material ca și piatra pe care erau așezați, aveau obrajii și mîinile de un roșu aprins și stăteau aplecați deasupra ieslei, cu figurile schimonosite parcă de niște dureri îngrozitoare. Pruncul, mult mai mare decît părinții săi (aceasta datorită și unei intenții simbolice) era, în schimb, palid și catifelat și dormea cu un picior peste celălalt, ca un bărbat în toată firea. Chipul lui, pe care era zugrăvit un surîs apatic, părea să spună: „Așa e viața“ sau ceva în genul acesta. O lămpiță electrică minusculă lumina staulul în care totul, începînd cu înfățișarea copilului și terminînd cu boturile animalelor, vădea o pasivitate și o lîncezeală apăsătoare.

Afară din peșteră era mult mai frumos. Păstorii — o armată întreagă — fuseseră surprinși în felurite atitudini și îndeletniciri, părînd gata să urce sau să coboare potecile dealurilor și să pătrundă în vreuna din căsuțele albe cocoțate pe stînci (în stilul vilelor din ținuturile meridionale), să se aplece peste marginile unei fîntîni, să se așeze la masa vreunui han de țară, în sfîrșit să doarmă, să se deștepte, să se plimbe, să facă curte unei fete, să vîndă pește (li se vedeau gurile întredeschise gata să-și strige marfa), să pingelească ghete (așezați la o măsuță joasă de cizmărie), sau să danseze o tarantelă, în timp ce cîte unul plasat într-un colț mai ferit ciupea cu un aer șmecher coardele unei chitare. Mulți dintre ei, așezați pe lîngă un măgar sau pe lîngă cîteva oi, arătau cu mîna un punct îndepărtat de pe hîrtia de Gragnano, umbrindu-și cu cealaltă mînă ochii, pentru a-i feri de strălucirea orbitoare a unui înger care cobora dintr-un copac, desfășurînd o eșarfă de hîrtie pe care stătea scris: „Osana!“ sau „Pe pămînt pace și-ntre oameni bună învoire!“ Și pentru ca tabloul să fie complet, nu lipseau nici două cafenele elegante, de tipul celor din Piazza dei Martiri, cu măsuțe nichelate scoase pe tro-

tuar, precum și cîteva trăsuri cu roți roșii care se plimbau în sus și în jos și în care niște doamne cu umbrelușe albe în mînă își făceau vînt cu evantaiul.

Din cînd în cînd, cîte cineva din familie se oprea plin de respect în fața acestei parodii a divinității și atrăgea atenția asupra cutărui sau cutărui animal, ba, chiar mai mult, lua în mînă cîte o oaie ori un cocoș, examinîndu-l cu curiozitate pe toate părțile.

În cameră se adunaseră membrii familiei, care stăteau de vorbă, în așteptarea prînzului, iar cei mai tineri, ca de pildă Petrillo și Anna făceau să răsune cu voioșie coardele pianului.

— Murolo e tot Murolo, spunea Eduardo, în timp ce Anna, stînd în picioare în fața pianului, trecea de la o melodie la alta, fredonînd apoi fără cuvinte cîntecul *Core 'ngrato* care, în ultima vreme, răsuna peste tot, din zori și pînă-n noapte, țîșnind din patefoane sau din aparatele de radio:

„Totul s-a sfîrșit!"

— Ajunge! termină o dată cu suspinele astea! strigă la un moment dat Dora Stassano. Astăzi trebuie să fim veseli. Anul acesta toată

lumea se căsătorește, adăugă, făcîndu-i Anastasiei cu ochiul.

Anastasia, care stătea în ușa balconului, îmbrăcată elegant, dar cu fața prelungă și tristă, lăsîndu-se furată de gînduri, îi aruncă o privire plină de recunoștință, dar și de teamă, simțind, la auzul acelor cuvinte, că reînvie. Va să zică și dînsa mai era socotită printre cei tineri, mai avea și ea dreptul să spere! Poate că într-adevăr nu dorul de viață însemna un păcat, ci, dimpotrivă, greutatea aceea care-i împovăra inima, sentimentele nelămurite, rușinea, senzația de nemulțumire pe care i-o dădea faptul că se gîndea la lucruri care nu-i sînt îngăduite.

Din cînd în cînd, prin cameră se auzea bocănind bastonul mătușii Nana. Uitînd de soarta ei nenorocită care o strivise cu totul în decursul anilor, biata bătrînă căuta, lacomă, să prindă o vorbă, o frîntură din zvonul vag și nedeslușit de voci, care să-i redea măcar pentru o clipă ceea ce pierduse de mult. Tinerețea și dragostea îi deșteptau o curiozitate chinuitoare și, pentru că nu izbutea să audă glasurile, spiona fețele, bolborosea și rîdea într-una, aprobînd din cap ceea ce i se părea că înțelege.

— Ei Doamne, ce veselă, ce frumoasă e tinerețea ! În amintirea tinereții își dăduse cu puțin roșu pe obrajii veștejiți, și ochii ei înspăimîntători aruncau văpăi : Ah Doamne, ce veselă !

— După părerea mea — spuse Giovannino Bocca, un tinerel cu mustăți de culoarea morcovului și cu urechi clăpăuge și roșii — după părerea mea, echipa din Neapole o s-o ia înaintea multora. Dar are nevoie de bani, de mulți bani...

— Da, dar și stadionul nostru trebuie renovat... observă Eduardo cu oarecare plictiseală, oprindu-se în fața pianului și răsfoind notele de pe pupitru. Se pare că editura Ricordi s-a pus serios pe treabă. Ați văzut ce cîntece frumoase au scos anul ăsta ?

— Este mai ales o melodie de dans, discretă... spuse Anna. Ascultați-o !

— Îți vine să dansezi, zise Dora Stassano și, plină de vioiciune, făcu cîteva piruete prin cameră, în timp ce Petrillo o măsura.

Dar toate astea se petreceau la fel ca întotdeauna. Anastasia cunoștea prea bine și deplîngea tineretul acesta bolnăvicios și trîndav, fără ambiții, fără visuri, fără viață ; și, totuși, în clipa aceea îi apăreau cu toții frumoși, viguroși,

fericiți, însuflețiți de visuri mărețe care într-o zi aveau să devină realitate, și se înfrupta și ea din bucuria aceea, deși știa că nu-i aparține, că era cu totul străină de ea. Mintea ei cunoștea acest lucru, dar inima nu voia să-l înțeleagă. Uite, dintr-un moment într-altul va sosi și el. Se va deschide ușa și va intra el, chipeș, se va așeza la masă fără s-o privească și, în timp ce toți se vor întrece să-i ofere cîte ceva, o s-o întrebe puțin stîngaci și emoționat : „Ei, ce se mai aude ? Și tu, Anastasia, tot cu magazinul ? Am auzit că te măriți, e adevărat ?"

Ah, Dumnezeule, totul se va schimba atunci. Și după masa asta, și seara ar fi cu totul deosebite ; și noaptea tîrziu, în cameră, i-ar spune Annei pe șoptite totul, totul... Și ziua de mîine ar fi o zi minunată, și cea de poimîine... Vestea s-ar răspîndi într-o clipă : „Anastasia se mărită... Am auzit că Anastasia se mărită... Se pare că se mărită cu fiul mai mare al lui Laurano. El e mai tînăr decît dînsa, dar bărbații au adesea curiozități de felul ăsta... O iubește... N-o slăbește o clipă din ochi... și e așa de gelos..." Sau nu, ar fi prea exagerat, chiar dacă gîndul acesta îi făcea atîta plăcere. Or să spună așa : „Dînsa e aproape bătrînă, dar el o iubește

totuşi... E un sentiment care durează de ani de zile... O preţuia..."

— La masă, la masă! strigă în momentul acesta bătrîna Finizio, intrînd în cameră cu o tavă pe care aburea castronul de porţelan alb, în care jucau miile de steluţe aurii din supă.

Scaunele hîrşîiră toate deodată şi locurile fură ocupate. Se şoptiră rugăciunile, se schimbară din nou urări şi Anastasia, cuprinsă de o fericire neobişnuită, porni, fără să spună o vorbă, să-i sărute pe toţi de jur împrejurul mesei — mama, fraţii, cumnaţii; apoi se întoarse la locul ei cu răsuflarea tăiată şi cu ochii înotînd în lacrimi.

Tocmai terminaseră gustările şi venise rîndul tăieţeilor, pe care-i înghiţeau cu uşoare mormăieli de plăcere (în afară de Anastasia, care, pierdută în visul ei, aproape că nici nu se atingea de mîncare), cînd bucuria şi pacea clipei fură tulburate de o larmă înfundată, un val uriaş şi nedesluşit de zgomote, de plînsete care veneau din curte, de sub terasa sufrageriei. Petrillo, care sărise de pe scaun ca să vadă ce se întîmplase, strigă plin de spaimă:

— Sfîntă Fecioară!

La auzul acestor cuvinte se ridicară cu toţii de la masă şi se apropiară repede de ferestre; numai Nana, aplecată asupra farfuriei, nu observase nimic şi repeta întruna, cu gura plină:

— Ehei, tinereţe, ce veselie! ce veselie!...

În faţa uneia dintre cele două uşi de la etajul doi, acolo unde locuia doamna Amelia, se strînseseră cîţiva oameni, din mijlocul cărora se auzeau vaiete şi tînguieli. Slujnica şi vreo două vecine plîngeau, în timp ce vecinii se mărgineau să comenteze soarta care curmase atît de grăbit viaţa doamnei Amelia.

Eduardo se grăbi să deschidă uşa balconului şi cu toţii năvăliră afară cu toate că aerul era atît de rece, ca să vadă mai bine.

De altfel, toţi chiriaşii din casă făcuseră la fel. Balcoanele care dădeau în curte erau pline de oameni care se sculaseră de la masa de Crăciun ca să privească cu groază şi tristeţe spre casa peste care fîlfîise moartea, tocmai în ziua aceea sfîntă.

Tăcerea în care se cufundase familia Finizio fu întreruptă de crîmpeie de discuţii de felul acesta:

— Cine ar fi crezut!

— Sărmana doamnă Amelia!

— Era și bolnavă, dragă, ce vrei!

— Don Liberato a sosit la timp ca s-o mai vadă!

Cineva din mulțime strigă spre un balcon:

— A murit cu binecuvîntarea bunului Dumnezeu!

— Ferice de ea! — răspunse o altă voce — de-acum n-o să mai sufere...

— Viața asta e un chin, se plînse o alta.

— E un adevărat blestem.

— Auziți clopotele (într-adevăr se auzeau dangăte de clopot care anunțau ultima liturghie), sună pentru ea.

— Sufletul și-a luat zborul.

— Dumnezeu s-o odihnească.

Și cei din familia Finizio repetau, ca îndobitociți:

— Tocmai într-o astfel de zi!

— Cine s-ar fi așteptat!

— Acum trebuie să coborîm pentru condoleanțe.

— Nici nu mă gîndesc! izbucni bătrîna Finizio. Ar fi o lipsă de bun-simț. Închideți! Închideți geamurile! Dumnezeu s-o ierte! Să intrăm.

Întorcîndu-se, se ciocni de Nana, care venise și ea în balcon, și acum, sprijinită în baston, cu fața învinețită de frig, holba ochii și întreba de zor, năucită:

— Ce s-a întîmplat? Ce s-a întîmplat?

— Doamna Amelia a dat ortul popii, Dumnezeu să ne păzească! îi urlă în ureche soră-sa.

— Tortul? Ce vrea cu tortul? întrebă Nana, zăpăcită.

— Destupă-ți urechile, mătușă! îi strigă Eduardo cu grosolănie. Nu i-au dat nici un tort și nici n-o să mai mănînce vreodată. A murit subit.

— Ah, ah, ah! se tîngui bătrîna și obrazul ei pocit și sulemenit se întunecă, iar pleoapele i se lăsară peste ochii plini de lacrimi. Mai devreme sau mai tîrziu, de îndată ce tinerețea își ia zborul, asta-i așteaptă pe toți: azilul sau cimitirul.

Anastasia se duse în camera ei ca să-și ia o batistă. În ziua asta, inima ei era sensibilă ca o coardă de vioară și la cea mai ușoară atingere vibra. Plîngea, nu atît din milă pentru defunctă — deși o cunoștea și o prețuia — cît din pricina tulburărilor pe care i le pricinuia

viaţa aceasta atît de ciudată şi de nebănuită, plină de ecouri tainice şi de zbucium. Se simţea ameţită ca după o beţie: totul i se părea atît de nou, atît de intens, în decorul obişnuit de fiecare zi. Niciodată, niciodată pînă acum nu-şi dăduse exact seama cum erau chipurile sau glasurile mamei, fraţilor, ale oamenilor celorlalţi. Din această pricină îi înotau ochii în lacrimi; nu pentru că doamna Amelia era întinsă pe patul de moarte, cu aceeaşi faţă albă şi duioasă de totdeauna, ci pentru că în viaţa asta erau atîtea lucruri necunoscute încă, erau viaţa şi moartea, strigătele cărnii şi ale deznădejdii, mesele îmbelşugate şi munca neomenească a robilor, clopotele de Crăciun şi colinele liniştite ale cimitirului Poggioreale. Plîngea pentru că, în timp ce acolo jos se aprindeau lumînările, la numai un kilometru depărtare, în port, era ancorat vasul lui Antonio şi Antonio, care însemna atît de mult pentru ea, se afla la masă, în mijlocul alor săi, şi se gîndea cine ştie unde şi la cine. Şi astfel îşi dădu seama că după atîtea emoţii sufletul său devenise deodată liniştit, rece, împietrit chiar, aşa cum fusese întotdeauna; nu-i mai păsa nici de Antonio, nici de viaţa ei însăşi.

Nu se întrebă cum se petrecuseră toate astea. Stătea pe pat cum stătea ea întotdeauna şi examina cu răceală lucrurile cele mai grosolane şi mai banale din cameră: scaunele, fotografiile de familie, rămurelele uscate de măslin proiectate pe albul pereţilor, şi încerca să-şi închipuie cum va fi viaţa ei peste douăzeci de ani. Se vedea tot în casa asta (numai trăsăturile noi pe care le va căpăta figura sa nu şi le putea închipui) şi părea că-şi aude glasul puţin enervat care chema nepoţii. Totul va arăta ca şi astăzi. Numai chipurile vor fi schimbate. Şi atunci? Se vor numi tot Anna, Eduardo, Petrillo, vor avea aceleaşi figuri prelungi, lipsite de viaţă şi de veselie. Vor fi aceeaşi, chiar dacă în aparenţă se vor fi schimbat. Viaţa, în familia lor nu avusese niciodată prea multă putere.

Rămase ţeapănă, amintindu-şi beţia de fericire de dimineaţă, care făcuse să-i înflorească în suflet atîtea speranţe şi dorinţe. A fost un vis, ş-apoi nimic. Şi viaţa nu poate fi mai grea din pricina asta. Căci viaţa... viaţa e un lucru atît de ciudat... Uneori ţi se pare că-i o pasăre... o pasăre minunată pe care ai vrea s-o prinzi şi care deodată zbîrrr!... şi-a luat zborul...

Se auzi soneria din coridor; urmă un zgomot de paşi, exclamaţii, voci însufleţite, şi apoi glasul bătrînei Finizio în care se simţea un sentiment de triumf:

— Aţi văzut, doamnă, ce nenorocire!

Vorbea cu vecina de alături, care venise să ceară cu împrumut nişte cafea.

În strada pustie din care nu răzbătea nici un glas, nici un zgomot, doi vagabonzi suflau într-un cimpoi; sunetul tremurat şi dulce se împrăştia peste tot, împletindu-se cu adierea uşoară de vînt care înfiora acum cerul oraşului.

— Anastasia, se auzi vocea bătrînei Finizio. Avea, desigur, nevoie de ceva. Anastasia! repetă după o clipă.

Copleşită de amorţeala care îi cuprinsese creierul şi-i sleise trupul, Anastasia se îndreptă mecanic spre dulap, îl deschise şi dînd cu ochii de haina albastră, pitulată acolo ca o fiinţă părăsită, o mîngîie uşor cu degetele, încercînd un simţămînt de milă care nu era pricinuită de nimic, de nici o amintire deosebită, de nici o suferinţă.

Apoi, auzind din nou vocea mamei care o chema, răspunse încet, cu voce stinsă:

— Vin îndată.

UN ORAŞ CIUDAT

Unul din locurile care trebuiesc văzute la Neapole de către orice vizitator, după ce bineînţeles a fost la grote, la minele de sulf şi, dacă i-a mai rămas ceva timp, la crater, este casa Granili III şi IV, care se află pe porţiunea de ţărm ce leagă portul de împrejurimile Vezuviului. E vorba de un edificiu uriaş, lung de vreo trei sute de metri, lat cam de cincisprezece pînă la douăzeci şi foarte înalt. Înfăţişarea clădirii pentru cel care o zăreşte pe neaşteptate, la coborîre dintr-unul dintre tramvaiele acelea mici, folosite îndeosebi pentru cursele muncitorilor, aminteşte de o colină sau de un munte pleşuv, năpădit de termite care-l cutreieră în lung şi în lat, pe tăcute, fără vreun scop anume. Cu multă vreme în urmă zidurile fuseseră vopsite într-un roşu în-

chis, care se mai zărește și azi pe ici, pe colo, printre petele mari galben-verzui de igrasie.

Numai pe fațadă am putut număra o sută șaptezeci și patru de deschizături, de o lărgime și o înălțime cu totul necorespunzătoare gustului modern, cea mai mare parte dintre ele fiind astupate ; pe peretele din spatele clădirii, prin opt burlane montate de la al treilea etaj se preling încet scursori de-a lungul zidurilor mohorîte.

Imobilul are trei etaje, la care se adaugă un parter pe jumătate îngropat în pămînt și împrejmuit de un șanț. Cele trei sute patru zeci și opt de încăperi ale casei, toate de aceeași mărime, sînt rînduite cu o regularitate perfectă la dreapta și la stînga a patru coridoare, cîte unul de fiecare etaj, care însumează o întindere totală de un kilometru și două sute de metri. Fiecare coridor e luminat cam de vreo două zeci și opt de lămpi cu o putere de cîte cinci lumini fiecare. Lărgimea unui coridor este de șapte, opt metri, așa încît cuvîntul „coridor" folosește în cazul de față pentru a defini de fapt patru străzi, asemănătoare oricăror străzi de oraș, suprapuse însă ca platformele unui autobus și cu totul lipsite de lumina soarelui. Pretutindeni, la parter ca și la

etajele de sus, strălucirea soarelui e înlocuită de lumina plăpîndă a celor două zeci și opt de lămpi electrice, care ard zi și noapte.

Pe ambele laturi ale fiecărui coridor se deschid ușile a optzeci și șase de locuințe particulare, patruzeci și trei la dreapta, patruzeci și trei la stînga, și două closete ; ușile se deosebesc între ele prin șirul de numere care merge de la unu la trei sute patruzeci și opt.

In fiecare din aceste locuințe sînt îngrămădite de la una pînă la cinci familii, în medie cîte trei familii de apartament. Numărul total al locatarilor casei este de trei mii de persoane, împărțite în cinci sute șapte zeci de familii, ceea ce înseamnă în medie cam șase persoane de fiecare familie. Cînd în aceași locuință sînt adunate trei, patru sau cinci familii, se ajunge la o densitate de două zeci și cinci sau treizeci de persoane pe apartament.

Inșirînd astfel numai cîteva date sumare cu privire la structura și la populația acestui adevărat „cartier" din Neapole, îți dai seama că de fapt n-ai spus încă nimic.

Zi de zi, în mii de birouri speciale din toate orașele și țările globului, mașini perfecționate bat coloane de cifre și totaluri statistice, menite

să înfăţişeze cum şi în ce măsură se naşte, se dezvoltă sau decade viaţa economică, politică şi morală a fiecărei comunităţi sau naţiuni. Un alt soi de date, dovedind o cunoaştere de-o profunzime uimitoare, evocă viaţa şi caracterul popoarelor din Antichitate, — ocîrmuirile, victoriile, civilizaţia — şi apusul lor ; sau, depăşind orice temei istoric, întreprind pe bază de aproximaţie şi imaginaţie studiul vieţii din planetele ce strălucesc în spaţiu.

Aşa că şi Granili III şi IV, unul dintre fenomenele cele mai reprezentative pentru o lume ca Italia meridională, care va dispare cu timpul, trebuie să fi fost descoperit şi consemnat în cifrele nevinovate ale cutărui sau cutărui cronicar necunoscut. Comisii de economişti, jurişti, medici ar putea cerceta cu atenţie toate hidoşeniile şi grozăviile lui de necrezut ; comisii speciale ar putea socoti numărul celor ce mai trăiesc şi al celor ce mor şi ar putea examina pricinile care i-au adus şi i-au ţinut acolo pe unii sau care i-au zvîrlit pe alţii. Pentru că Granil III şi IV nu este numai ceea ce s-ar putea numi un azil vremelnic de vagabonzi, ci mai curînd mărturia, în termeni clinici şi juridici, a decăderii unui neam. Trebuie recunoscut că numai o societate omenească

adînc descompusă ar putea răbda fără să se sinchisească, aşa cum rabdă Neapole, putrefacţia unei părţi din trupul său, căci acesta şi nu altul este semnul sub care trăiesc şi se înmulţesc cei din aşezămîntul Granili.

După o vizită la cazarma Burbonilor, nimănui nu i-ar trece prin cap să caute în inima Neapolelui un alt Neapole de proporţii infime.

În locul acesta îngrozitor barometrele încetează să-şi mai mişte acele, iar busolele înnebunesc. Oamenii care-ţi ies în cale nu ţi-ar putea face nici un rău : sînt fantome, rămăşiţele unei vieţi în care a existat poate cîndva vînt şi soare, dar care păstrează doar o slabă amintire a acestor binefaceri. Işi tîrăsc paşii, se agaţă cu mîinile de pereţi sau se împleticesc, acesta fiind felul lor de a se mişca ; şi fiind foarte zgîrciţi la vorbă, ei nu se mai pot numi nici napolitani şi nici altcum.

O delegaţie de preoţi şi cercetători americani, care acum cîtva timp s-a încumetat să treacă pragul acestei nefericite clădiri, a făcut iute calea întoarsă cu privirile rătăcite şi rostind vorbe fără şir.

Îmi însemnasem cîndva pe o cutie de chibrituri numele doamnei Antonia Lo Savio, care avea să-mi folosească mai tîrziu. Într-o dimineaţă de noiembrie, fără să am vreo altă informare, trecui pragul intrării principale care se deschide pe partea dreaptă a clădirii.

Portăreasa, care stătea îndărătul unui cazan mare şi negru în care fierbeau nişte rufe, îmi spuse, după ce mă măsură cu răceală, că nu ştie cine e această Lo Savio şi plecă să se intereseze la etajul întîi. Rămasă singură, m-am simţit ispitită să las totul pentru altă dată. Încercam o senzaţie puternică de greaţă ca în preajma unei intervenţii chirurgicale.

În spatele meu, pe maidanul din faţa clădirii, se jucau vreo zece băieţaşi care azvîrleau cu pietre, fără să scoată aproape nici un cuvînt. Cînd mă zăriră, cîţiva dintre ei lăsară jocul şi se apropiară în tăcere. În faţa mea se deschidea coridorul de la parter care se întindea, aşa cum am mai arătat, pe o lungime de trei sute de metri, dar care în clipa aceea îmi păru nesfîrşit. În centrul şi spre capătul acestui canal bîjbîiau nişte umbre, mişcîndu-se încoace şi încolo ca firicelele de praf dintr-o rază de soare. Se zărea cîte o pîlpîire de foc şi de după una din uşi străbătea un geamăt răguşit, care nu mai contenea. Răbufniri de duhori înţepătoare, în care mirosul de latrină se amesteca cu un miros stătut de umezeală, răzbăteau într-una pînă la mine. Părea cu neputinţă să înaintezi zece metri în tunelul acesta, fără să-ţi vină rău. Făcînd cîţiva paşi, văzui că din dreapta pătrundea o rază de lumină şi descoperii una din scările acelea cu trepte foarte largi şi nu mai înalte de un deget, care pe vremuri înlesneau cailor aflaţi la parter să ajungă cu încărcătura lor pînă la primul etaj.

Poate că înăuntru nu era chiar aşa de frig cum bănuiam, dar domnea o beznă aproape de nepătruns. Fiindcă mă poticneam mereu, aprinsei un chibrit, dar îl stinsei într-o clipă; zărisem cîteva din lămpile acelea micuţe, în interiorul cărora tremurau şi se răsuceau într-una nişte fire incandescente; la lumina aceasta atît de slabă se contura coridorul primului etaj.

Pesemne că cineva prăjea cafea în fundul tunelului, pentru că mirosului de urină şi de umezeală i se adăuga acum şi acela plăcut al boabelor prăjite. Fumul care învăluia într-un nimb roşcat lămpiţele mici cît gămălia de ac, îmi intra în ochi şi-mi dădură lăcrimile.

Trecui înainte şi mă apropiai de un alt grup de

băieţi, care se jucau aşezaţi în cerc, ţinîndu-se de mînă la distanţă mare unul de altul, cu capetele ciufulite şi răsturnate pe spate, într-o desfătare pe care n-o mai văzusem la alţi copii care se joacă. Am atins cîteva smocuri de păr aspru, murdar şi cîteva mînuţe cu pielea rece. În cele din urmă o zării şi pe femeia care prăjea cafea, aşezată în pragul locuinţei sale. Înăuntru era mare dezordine şi o lumină crudă, pornită de la o rază neaşteptată de soare care se furişa pe fereastră (aceasta dădea în spatele clădirii), se strecura printre oale şi printre cîrpe, luminînd aşternutul pătat de sînge. Femeia, pămîntie la faţă şi jigărită, aşezată pe un scaun desfundat, învîrtea de zor, cu un soi de trufie, mînerul tigăii din care se ridica un nor de fum ce-i ascundea faţa. În picioare, lîngă dînsa, vreo trei sau patru fete, îmbrăcate în rochii negre mult decoltate la piept, urmăreau cu priviri încordate şi aprinse boabele care ţopăiau în tigaie.

Cînd mă văzură, fetele făcură cîţiva paşi înapoi, iar femeia luă tigaia de pe focul care păru o clipă că se stinge. Am întrebat de Antonia Lo Savio, fără să primesc vreun răspuns. Mi-am dat seama mai tîrziu, în timpul celorlalte vizite,

că nu zăpăceala sau nedumerirea îi făcea pe locatari aşa de tăcuţi, ci curiozitatea sau un sentiment şi mai îngrozitor, deşi abia încolţit în sufletul lor: dorinţa de a-l cufunda pe străinul care venea de la lumină în bezna aceea în care ei se simţeau în largul lor. Cel puţin în timpul vizitelor mele multe dintre aceste persoane şi-au făcut o plăcere deosebită din această muţenie sau m-au îndreptat spre locuri în care nu izbuteam să mă descurc decît cu mare greutate. Intenţionam să-mi continui drumul, străduindu-mă să par liniştită, cînd una dintre fete, arătîndu-mi o uşă, îmi spuse încet, fără să mă privească:

— *Vedite lloco.* [1]

O femeie măruntică şi zdrenţuroasă, cu părul negru răsfirat pe umerii încovoiaţi şi cu faţa galbenă ca lămîia, dominată de un nas mare şi ascuţit ce-i umbrea buza despicată ca la iepuri, se pieptăna în faţa unui ciob de oglindă, strîngînd în dinţi nişte ace de cap. Cînd mă văzu îmi zîmbi, spunîndu-mi:

— *Nu minuto.* [2]

---

[1] Vedeţi acolo. (În dialect napolitan. Pentru respectarea originalului, dăm traducerea cuvintelor dialectale în notele din josul paginii.)
[2] O clipă.

Surprinderea de-a fi întîlnit un zîmbet într-un asemenea loc mă făcu să mă gîndesc o clipă dacă se cuvenea sau nu să-i spun „doamnă". Nu era decît o biată larvă umană, dar cîtă drăgălăşenie şi blîndeţe însufleţeau ochii ei mărunţi !

— Doamnă, mă adresai eu, apropiindu-mă de dînsa, şi-i pomenii de doctorul De Luca, directorul dispensarului din Granili, care mă trimisese la ea ca să mă însoţească în vizita mea.

— *Nu minuto,* vă rog, aşteptaţi puţin, repetă ea continuînd să zîmbească şi să se pieptene; mi-am dat seama că avea un glas plăcut, deşi vorbea răguşit din pricina guturaiului. Cred că blîndeţea glasului ei a fost aceea care mi-a mai dat puţin curaj.

M-am rezemat de uşă, aşteptînd ca femeia să-şi termine pieptănatul, privind între timp la fetele cu cafeaua.

Fumul se subţiase şi feţele lor păreau şi mai palide. Schimbară între ele cîteva cuvinte, printre care am desluşit numele Lo Savio, însoţit de un rîs înfundat, plin de dispreţ. Şi asta îmi strecură în suflet un sentiment de teamă, pentru că bănuiam pricina purtării lor duşmănoase.

In pragul casei, femeia tocmai îşi termina

pieptănatul cu mişcări domoale, de fată îndrăgostită, de parcă s-ar fi găsit în luna mai şi ar fi visat la iubitul ei, cînd apăru un copilandru cu mîinile în buzunare, cu părul zbîrlit şi cu o mutră obraznică şi încruntată. Inaintă cu o uşoară şovăială pînă în mijlocul camerei şi se aşeză pe marginea patului (nicăieri în casa aceasta imensă n-am întîlnit un pat strîns, ci numai saltele răvăşite, cel mult cu cîte o cuvertură azvîrlită pe deasupra). Incepu apoi să cînte fals, legănîndu-şi picioarele subţiri :

— *E ce steva 'na vota 'na reggina, che teneva i capille anella anella* [1].

Apoi se întrerupse şi se adresă bătrînei Lo Savio :

— *Signò, tenèsseve nu pucurillo'e pane ?* [2] ceea ce mă făcu să înţeleg că nu era rudă cu ea. In timp ce bătrîna, scoţîndu-şi din gură ultimul ac de păr, îi răspundea ceva nelămurit, m-am apropiat de copil şi l-am întrebat cum îl cheamă. Mi-a răspuns : Luigino. I-am mai pus şi alte întrebări, dar nu mi-a mai răspuns nimic. Pe faţă îi apăruse un zîmbet viclean şi dis-

[1] Era odată o regină care avea părul numai inele.
[2] Doamnă, nu cumva aveţi o cojiţă de pîine ?

preţuitor, care contrasta ciudat cu expresia absentă şi stinsă a ochilor. M-am îndepărtat stînjenită de zîmbetul acela care trăda o maturitate precoce; nu era un zîmbet de copil, ci de bărbat care avea de-a face numai cu prostituate; era parcă o apreciere brutală şi neruşinată a corpului meu.

Lo Savio veni cu pîinea şi băiatul începu să mănînce.

— E aproape orb săracul — mă lămuri dînsa — şi pe deasupra n-are nici mamă, nici tată. Stă alături, la numărul 46, împreună cu o verişoară de-a mea.

Băiatul se opri o clipă din mestecat şi mîinile care ţineau bucata de pîine îi alunecară pe genunchi. Mă privea în felul lui.

— *Nu pucurillo ce veco; mo veco 'n'ombra che acala'a capa. Ve ne jate, signò?* [1]

I-am răspuns afirmativ şi după cîteva minute am plecat cu bătrîna Lo Savio.

— *V'accumpagnasse, ma aspetto 'n amico* [2], adăugă el cu o intonaţie nouă, în care obrăznicia minciunii, pe care-o folosea ca să scape

[1] Niţeluş tot văd eu, dar văd prin ceaţă ca şi cînd aş avea o pînză înaintea ochilor. Plecaţi, doamnă?
[2] V-aş însoţi, dar aştept un prieten.

de noi, se topea într-un fel de respect amestecat cu umilinţă. Se răsturnă încet pe saltea şi prinse din nou să cînte: *E 'na barca arrivaie alla marina* [1]... cu o voce atît de tărăgănată şi de monotonă care te făcea să te gîndeşti la un cîntec de leagăn.

Ieşind împreună cu călăuza mea, mă gîndeam cum să fac să plec cît mai repede din infernul acesta şi să ajung în piaţă, la prima staţie de autobus sau de tramvai. Eram sigură că ieşind aş striga de bucurie şi aş alerga să îmbrăţişez pe primul om ce mi-ar ieşi în cale. O vedeam mereu pe bătrîna Lo Savio, deşi căutam să privesc în altă parte. De altfel nici nu ştiam încotro să-mi îndrept privirile. La lumina celor cîteva lămpi o vedeam mai bine: stăpînă peste această casă de strigoi, bătrîna cu faţa fleşcăită, puhavă, înspăimîntătoare, născută parcă la rîndul ei din părinţi degeneraţi, păstra totuşi ceva trufaş în felul ei de-a fi: siguranţa cu care se mişca şi vorbea şi mai ales o strălucire foarte vie în adîncul ochilor ei de şoricel, care păreau să spună că ştiu cît

[1] Şi o barcă a sosit în port.

rău e pe lumea asta, dar că omul trebuie să-i țină piept. Îndărătul frunții aceleia zbîrcite pîlpîia speranța.

Observînd cu cîtă greutate înaintam, vru să mă ajute, dar ezită, neîndrăznind să-mi atingă cotul. Sfiala aceasta, după ce dovedise atîta curaj și demnitate în felul în care mă trata și mă conducea, m-a liniștit, arătîndu-mi în același timp că n-am dreptul să mă arăt slabă.

Mergeam de-a lungul coridorului primului etaj îndreptîndu-ne spre scările pentru cai de la parter, care, după părerea călăuzei mele, constituia partea cea mai interesantă a casei. Apoi îmi lămuri în cîteva cuvinte cum se explica ura pe care o nutreau pentru ea mai toate femeile din imobil : totul începuse după ce s-a hotărît să lucreze la dispensar, deoarece o bănuiau că se bucura de simpatia directorului și de unele foloase materiale, ca de pildă doctoriile pe care le-ar vinde pe furiș.

— De șase luni am lăsat baltă și casă și tot — îmi mărturisi cu simplitate — *mi faccio la capa* [1] și apoi plec. Pentru că vedeți, doamnă, asta nu e o casă, asta e valea plîngerii. Pe ori unde treceți gem zidurile.

[1] mă îmbrac.

Geamătul nu era al zidurilor, desigur, ci al vîntului care vîjîia pe sub uși, dar aveai într-adevăr impresia că întreaga casă se înfioară tainic cuprinsă de spaimă în fața colosalei năruiri a materiei vii, umane. Acum se vedeau mai bine pereții jupuiți, zgîriați și crăpați, pe care șiroia apa.

Intîlnirăm doi copii care urcau scările fugărindu-se cu gesturi obscene. De la etajul doi cobora o femeie ținînd într-o mînă o sticlă verde înfășată într-o basma, ca un copil, iar cu cealaltă mînă ținîndu-se de falca din care-i țîșnea un soi de buboi, roșu, provocat probabil de umezeală.

La un moment dat auzirăm o voce strangulată, ciudată, care cînta un imn sacru în care se proslăvea fericirea de a trăi.

— Acesta e profesorul — îmi spuse bătrîna — un om sfînt, o persoană fină. De două zeci și cinci de ani e bolnav de astmă și nu mai poate munci. Dar cînd se simte ceva mai bine, vorbește într-una de Dumnezeu.

Am crezut că ușa pe care o îmbrînci bătrîna Lo Savio era cea a astmaticului. Eram acum la parter, unde întunericul și liniștea erau și mai depline decît la primul etaj ; nu se zăreau

decît o slabă licărire care venea tocmai de la capătul coridorului şi becurile mici şi uşor incandescente prinse de tavan ca nişte fluturi de noapte. De jur împrejur nu vedeai decît uşi, uşi şi iar uşi, făcute din scînduri, din bucăţi ruginite de tablă sau uneori chiar din carton şi pînză decolorată.

— E voie?

— Poftiţi, vă rog.

Ciudată încăpere! In fund, o femeie înaltă şi foarte grasă, îmbrăcată în negru, stătea în picioare lîngă o masă şi trăgea dintr-un muc de ţigară. Pe masă se găsea o sticlă goală şi o lingură de lemn. In spatele femeii, ca un fundal, o fereastră imensă acoperită cu nişte scînduri bătute cruciş, în aşa fel încît să nu poată străbate nici o picătură de aer sau de lumină. In camera aceasta, care purta numărul 258 B, stăruia un miros greu de murdării uitate prin oale dosite cine ştie pe unde; era mirosul pe care l-am regăsit aproape în toate locuinţele. Oalele se aflau probabil îndărătul paravanelor făcute din carton sau din fîşii de pătură, prinse cam la un metru de podea, care împărţeau camera în alte două sau trei încăperi. Femeia îşi aruncă ochii ei negri, miopi şi saşii

spre mîinile mele şi, văzînd că nu aduc nimic, faţa ei căpătă o expresie de dezamăgire. Femeile de aci fiind obişnuite cu doamnele din aristocraţia napolitană să le trimită din cînd în cînd cîte un pachet, nu pot vedea decît un duşman sau un nebun în străinul care se încumetă să treacă pragul casei cu mîna goală. Abia mai tîrziu am înţeles acest lucru.

— Doamna aceasta — o lămuri bătrîna — a venit să vadă cum trăieşti. Poate să-ţi fie de folos. Povesteşte-i, povesteşte-i, draga mea.

Simţii cu spaimă cum mă străpunge privirea răutăcioasă şi piezişă a femeii. Apoi, biruindu-şi lenea şi oboseala pe care i le dădea probabil şi grăsimea ei, Maria De Angelis îngăimă cu o voce plîngăreaţă şi adormită:

— *Avutàteve...* [1]

Lîngă o saltea întinsă pe jos zăceau zvîrlite nişte coji de pîine, din care rodeau, fără să se sinchisească de noi, trei şobolani graşi şi mari ca nişte pisici. Vocea femeii era atît de firească, scena se desfăşura atît de calm şi cele trei animale păreau atît de convinse de dreptul lor de a roade acolo nestingherite bucăţile de pîine, încît am avut impresia că visez sau

[1] — Priviţi...

că privesc un desen care înfățișează o priveliște înspăimîntătoare care m-a zguduit pînă într-atît, încît am ajuns să confund o litografie cu viața însăși. Știam că animalele acelea puteau să intre într-o clipă în găurile lor (cum au și făcut de altfel), dar camera mi se păru în clipa aceea cu totul infectată și femeia în negru, bătrîna și eu însămi făceam parcă parte din lumea aceea spurcată.

De după o perdea apăru un tinerel îmbrăcat într-un costum de sărbătoare aranjîndu-și cravata; fața lui de un verde-străveziu era spuzită de o mulțime de coșuri. Ținea în mînă o vioară pe care abia o atingea cu degetele lui uscate.

— Fiul meu, muzicant ambulant, îl prezentă maică-sa.

— Cîștigă bine?

— M-de...

— Mai ai și alți fii? o întrebai pe mamă.

— Cu ăsta, șapte: Antoniu — *pulizzastivale*[1], Giuseppe — hamal, ăsta care cîntă, un bolnav mintal, ceilalți șomeri.

— Și soțul dumitale?

Nici un răspuns.

---

[1] lustragiu.

Cînd dădui să ies din cameră, un tînăr îmbrăcat aproape femeiește, cu umerii strînși într-un șal și cu o înfățișare tare plăpîndă, mă salută plecîndu-se pînă la pămînt.

— *Oi ma*[1] — lam auzit spunîndu-i femeii cînd intră înăuntru—*aggio visto 'na casarella vicino'o mare, cè stava pure ll'erba cedrina, 'a vulesse affittà*[2] Mai rosti cîteva cuvinte fără noimă și apoi se întoarse la ușă strîmbîndu-se cu un aer gînditor

Locuința profesorului Cútolo se afla la cîțiva pași mai încolo de camera familei De Angelis. Am înțeles atunci cum de putea omul acesta să cînte: spre deosebire de celelalte încăperi, aici pătrundea soarele prin cîteva geamuri prinse la fereastra înaltă și dăruite profesorului de un binefăcător care rămăsese necunoscut. Scăldat în lumina lăptoasă a zilei de iarnă, camera era spațioasă și părea îngrijită și într-o oarecare măsură veselă, impresie care mi-a rămas pînă la urmă. Pe podea, în bătaia soarelui, se jucau doi copilași foarte frumoși, aproape goi, cu ochi

---

[1] Mamă!

[2] am văzut o căsuță pe malul mării, avea iarbă în jur și voiau s-o închirieze.

alungiţi şi negri şi cu un zîmbet serios pe faţă. Domnul Cútolo, care ne deschise uşa, se găsea în izmene şi-şi ceru stăruitor iertare pentru acest amănunt, explicîndu-ne că vizita noastră, care de altfel îi făcea multă plăcere, era prea neaşteptată şi nu avusese timp să se pună la punct. Era un bărbat încă tînăr, în jurul a patru zeci de ani, de statură mijlocie, dar atît de firav, încît părea un adolescent. Avea părul blond, ochii de un albastru-deschis şi faţa suptă, pe care flutura un surîs ce lăsa să se străvadă o nemărginită tristeţe, aşa cum se văd uneori pietrele pe sub unda jucăuşă a unui pîrîuaş.

— Sînt fericit — ne mărturisi el brusc — pentru că inima mea e plină de supunere sfîntă faţă de voia Domnului.

— Astăzi vă simţiţi mai bine? — întrebă călăuza mea — *pe' tramente*[1] v-am auzit cîntînd.

— Din mila Domnului, da, răspunse cu blîndeţe, gîfîind.

Mi se părea că-l recunosc de undeva şi-i privii cu atenţie trăsăturile feţii, pînă cînd izbutii să reconstitui în mintea mea figura acestui om, aşa cum era cu vreo două zeci de ani în urmă, cînd cea care scrie aceste rînduri locuia într-o

[1] în trecere.

căsuţă din preajma portului Neapole de atunci, plin de vuiet, de pavilioane, de vapoare, de mărfuri şi de clinchetul vioi al banilor. Cútolo era casierul companiei de navigaţie „Garibaldi", de la etajul doi. Se ducea regulat la biserică, era de familie bună şi avea diplomă de contabil.

— Şi cum aţi ajuns aici?

— Războiul mi-a distrus locuinţa. Tatăl meu a murit şi am rămas singurul sprijin al mamei şi al celor două surori. Voia Domnului a făcut însă ca această jertfă să nu dureze prea mult. Sufletul mamei a fost chemat în ceruri, una dintre surori s-a măritat cu un militar şi acum se găseşte la Avellino, iar cealaltă trăieşte pe lîngă o văduvă la Sezione Avvocata. Eu, slavă Domnului, am acum căsuţa mea, copiii mei, o soţie bună, n-am de ce să mă plîng. Doctoriile mi le dă dispensarul...

— Soţia dumneavoastră cu ce se ocupă?

— E femeie de serviciu la o familie de oameni cu frica lui Dumnezeu.

Mă privea cu ochii duşi în fundul capului din pricina respiraţiei grele şi zîmbea.

— Înghit şi tot înghit la doctorii. Uneori mi-e şi ruşine că profit atîta de bunătatea doctorului De Luca.

Își chemă copiii, care se apropiară încet, și-i strînse lîngă dînsul cu o mîndrie de nedescris. Micuții stăteau goi și mă priveau cu ochii lor mari și frumoși în care tremura totuși o undă de tristețe. Am căutat să-mi închipui cum arată mama lor ; desigur o țărancă viguroasă, care muncea ca o sclavă.

— De Anul Nou aș fi putut să mai am un copil — spuse Cútolo cu o mîndrie plină de naivitate — dar soția mea nu a vrut să mă asculte. S-a împotrivit spiritului creator care însuflețește lumea.

Cei doi frățiori se uitau cu atenție cînd la mine, cînd la dînsul, rozîndu-și unghiile murdare.

— Îmi sînt atît de dragi copiii, și aci la noi ar fi multe de făcut, continuă Cútolo cu amărăciune-n glas privind înspre ușă. În casă sînt cel puțin opt sute de ștrengari care nu cunosc ce înseamnă supunerea față de voia Domnului. N-au educație, bieții copii. Uneori îi chem și încerc să le lămuresc preceptele sfintei noastre religii sau să-i învăț cîte un cîntec de slavă, pentru înălțarea sufletului. Dar niciodată nu m-ascultă, niciodată...

În timp ce vorbea, în pragul ușii, care rămăsese deschisă, apărură capetele ciufulite ale cîtorva omuleți între șapte și zece ani. Ochii lor înroșiți sau pe jumătate închiși li se roteau în orbitele înfundate urmărindu-ne fiecare mișcare cu o curiozitate fără seamăn. Unul dintre băieți, cu o privire vioaie și inteligentă, ținea ceva în mînă. Deodată unul din frații Cútolo începu să urle și să sară ca un nebun îmbrățișîndu-și un genunchi :

— *Oi ma', oi ma' !...*

Fusese lovit cu o piatră și, ca prin farmec, cele patru sau cinci mutrișoare se făcură nevăzute. Profesorul, după o clipă de șovăială sau poate de rușine, începu să-și mîngîie băiatul, îndemnîndu-l să ierte nenorociților acelora care nu s-au putut bucura de o educație creștinească.

La plecare, am zărit din nou grupul de băieți adunați ceva mai încolo de ușă, maimuțărind respirația greoaie a profesorului și expresia lui fascinată.

Trecuse o grămadă de timp, deși nu apucasem să văd mare lucru. În orașele de pretutindeni la ora aceea lumea se întorcea acasă. Și aci, pe acest tărîm al nopții veșnice, se întorcea cîte cineva orbecăind prin coridoare : cîrpaci, cerșetori, muzicanți ambulanți, bărbați și femei cu

figuri care nu mai spuneau nimic. În unele case se gătea cîte ceva: o șuviță de fum albăstrui se furișa pe sub cîte o ușă; înăuntru se zăreau pîlpîiri sleite de foc și fețe întunecate de oameni cocoșați deasupra unei străchini, ținute pe genunchi. În alte încăperi în schimb, totul părea mort, părăsit. Bărbați care trîndăveau încă în pat se suceau și se răsuceau sub pături cenușii, femei care se pieptănau alene, cu gestul omului care nu știe ce să mai facă după aceea, ca să-și umple ziua. În întregul subsol, ca și la primul etaj unde am urcat mai apoi, domnea aceeași letargie desperată. Oamenii aceștia nu așteptau niciodată nimic și pe nimeni.

Bătrîna Lo Savio mă lămuri că la etajul doi și trei viața căpăta o înfățișare mai omenească și se desfășura într-un ritm care amintea în oarecare măsură de existența dintr-un oraș normal. Aci femeile strîngeau dimineața paturile, măturau, ștergeau praful, își pieptănau copiii, dintre care mulți erau înscriși la o școală de maici, purtînd chiar șorțulețe negre și cravate albastre. O bună parte dintre bărbați aveau slujbe. Unii își cumpăraseră și aparate de radio și construiseră burlanele acelea pentru scurgerea lăturilor, care, fiind instalate

la etajul trei, otrăveau aerul cu duhoarea lor și mînjeau ferestrele locatarilor de jos.

În timp ce urcam la etajele superioare, bucurîndu-ne în sfîrșit de un aer mai curat și de lumina zilei, care se răspîndea din belșug pe treptele scării, am fost ajunse din urmă de un grup de băieți și fetițe cu caiete sub braț, îmbrăcați în șorțuri negre și cu funde la gît, care se întorceau de la școală.

Printr-o ușă deschisă se auzea un aparat de radio care transmitea muzică. Apoi se auzi vocea clară și bărbătească a crainicului de la Radio Roma: „Și acum, dragi ascultători"... iar puțin după aceea glasul unui cîntăreț modulă primele măsuri din *Passione*. Butonul aparatului, cum se întîmplă pretutindeni în Neapole, era întors și aici la maximum, atît din pricina nevoii de zgomot caracteristică populației din această regiune, cît și din plăcerea mic-burgheză de a arăta vecinilor că ești înstărit și că-ți dă mîna să ai un aparat de radio.

Nu am intrat în nici una din încăperile acestea, pentru că erau locuite de familii destul de obișnuite, aceleași care se întîlnesc în etajele de sus ale vechilor clădiri din oraș.

Multe dintre ferestre aveau geamuri și lămpile

electrice care spînzurau de tavan răspîndeau o lumină mult mai puternică decît cea de la primele etaje. Aci se vedea destul de bine, iar la etajul trei, mă informă bătrîna Lo Savio, domnea un lux de-a dreptul orbitor; locatarii aveau lămpi chiar lîngă paturi, iar paturile aveau și așternut. Acolo oamenii aveau dulapuri cu agățătoare adevărate pentru haine, măsuțe lustruite cu șervețele pe deasupra, flori artificiale, tablouri, canapele și ceas în perete. Unii dintre bărbați aveau slujbe bine plătite: erau funcționari, casieri de bancă, sau vînzători de prăvălie, oameni onești, cumsecade și așezați, care-și pierduseră casa de pe urma vreunei nenorociri sau a unei evacuări și neizbutind să-și găsească în grabă o alta, se resemnaseră să trăiască la Granili, fără să renunțe însă la decorul obișnuit, rod al unei tradiții păstrate cu sfințenie. Se fereau de orice legătură cu locatarii primelor etaje, adoptînd față de ei o atitudine plină de o severitate în care totuși se amesteca mila, dar și satisfacția izvorîtă din conștiința propriei lor stări înfloritoare, de a cărei stabilitate nu se îndoiau nici o clipă și pe care o atribuiau unei vieți onorabile. Uneori o întîmplare cu totul neașteptată — ca de pildă o perioadă de șomaj sau o boală grea — îl silea pe

cîte unul din cetățenii aceștia onorabili ca, în schimbul unei mici filodorme, să-și cedeze locuința unui alt cap de familie mai norocos și să se mute resemnat, împreună cu ai săi, la un etaj mai jos, fiind foarte convins că în scurt timp va reveni iarăși la etajul trei sau chiar că va părăsi Granili cu totul. Dar bieții oameni se scufundau fără să mai reapară vreodată la suprafață și se împotmoleau din ce în ce mai adînc, deși la început totul păruse atît de simplu. Copiii care fuseseră odinioară curați și voioși, o dată cufundați în beznă, se umpleau de păduchi, iar chipurile lor deveneau din ce în ce mai triste și mai palide; fetele se încurcau cu oameni căsătoriți, iar bărbații se îmbolnăveau. De acolo de jos nu se mai ridica nimeni. Nu era lesne să urci treptele acelea care păreau atît de puține. Era ceva îmbietor acolo jos, care te chema, dar cine începea coborîșul era pierdut, deși nu-și dădea seama de acest lucru decît atunci cînd era prea tîrziu.

— Doamnă, dacă nu vă supărați —o auzirăm pe o femeie, un fel de *maitresse* [1] îmbrăcată într-un capot, care se oprise cu o ceșcuță în mînă în fața unei uși, zîmbind mieros, — sînteți bună

[1] cucoană (în franceză în original).

să-mi dați puțină sare? Am făcut maiaua și abia acum mi-am dat seama că nu mai am sare...

Doi tineri cam de vreo douăzeci de ani fiecare se întorceau acasă discutînd despre un meci.

Un pensionar bătrîn, așezat pe un scaun în fața ușii sale, citea *Il Mattino.*

Se auzeau undeva glasuri cristaline de copii care se bucurau gălăgios la vederea castronului cu supă.

Intr-o altă încăpere se zăreau două fete slabe și deșirate, cu pulovere albastre și obrajii fardați, răsfoind cu atenție în fața aparatului de radio un săptămînal ilustrat.

„Mi-ai înlănțuit sufletul",

urla aparatul de radio, la fel cum urlă în toate cartierele aristocratice sau comerciale din Neapole duminica pe la ora unu, cînd rudele și tinerii întorși de la biserică se adună în camerele în care s-a făcut curat, ca să mănînce delicioasa și tradiționala *ragú.*[1]

Ne aflam, sau cel puțin eu mă aflam, într-o stare sufletească nelămurită, oscilînd între neliniște și bucurie, caracteristică aceluia care, scăpat dintr-o temniță întunecoasă, regăsește deodată lumina, aerul, libertatea, cînd dintr-o dată atenția ne fu atrasă de niște zgomote nedeslușite, un fel de jelanie de care nu ne prea dumeream ce-ar putea să însemne. Zgomotul acesta confuz de pași parcă și de plînsete venea de la unul dintre etajele de jos, de care ne apropiaserăm din nou între timp. Nu izbutea să-l înăbușe nici vocea veselă a crainicului de la Radio Roma, nici atmosfera destul de veselă a etajului doi.

[1] Un fel de friptură cu sos, foarte apreciată de napolitani.

După o clipă de șovăială bătrîna Lo Savio începu să coboare treptele în goană, fără să mă mai bage în seamă, și eu o urmai. La primul etaj noaptea ne învălui din nou, iar zgomotele și zarva nelămurită începură să devină mai clare: erau pașii unui grup de bărbați și de femei care purtau „ceva" și un zvon de glasuri monotone care plîngeau sau cîntau. Trecurăm prin fața femeii cu buboiul pe obraz, care vorbea în șoaptă cu o altă femeie grasă spunîndu-i:

— *Mo' fa juorno, pe' quella creatura, mo' vede Dio!*[1] Cealaltă asculta liniștită, ștergîndu-și ochii cu o cîrpă. Locatarii stăteau încre-

[1] Acum va cunoaște lumina și sufletul lui, acum va urca la Domnul!

meniţi în uşile coridorului, comentînd întîmplarea în dialectul lor.

— *Pazzianno è fernnuto*[1].

Ajunserăm în sfîrşit la parter, unde văzurăm despre ce era vorba. Se scotea trupul neînsufleţit al unui băieţaş, Antonio Esposito, în vîrstă de şapte ani, poreclit *Scarpetella*[2], decedat din cauze necunoscute cu o jumătate de oră mai înainte, în timp ce se juca împreună cu alţi copii de vîrsta lui. Îşi dusese deodată mîna la inimă şi apoi se trăsese într-un colţ. Acum îl duceau la morgă, ca să se certifice moartea, şi cu acest prilej părinţii şi prietenii improvizaseră o înmormîntare.

E lesne de înţeles că aceasta a fost cea mai simplă înmormîntare pe care am văzut-o în viaţa mea. Mortul nici nu era aşezat măcar într-un sicriu, ci se afla în braţele mamei sale, o femeie gălbejită, cu o figură ascuţită ca de vulpe. Copilul era pe jumătate înfăşurat într-o pătură zdrenţăroasă ale cărei poale atîrnau pe jos împreună cu braţele firave. Era blond, cu obrăjorul delicat şi buzele întredeschise într-o uimire pe care nici basmaua legată în jurul fălcilor nu

[1] Puştiul a dat ortul popii.

[2] Ghetuţă.

reuşise să i-o înlăture. Expresia de linişte şi de deplină seninătate zugrăvită de obicei pe faţa celor care au părăsit viaţa era parcă mai accentuată de astă dată din pricina unei mici băşici de muci închegată sub nara dreaptă, care sugera o uitare şi o părăsire de sine pe care nimeni de pe lumea asta n-ar mai fi putut-o tulbura.

În spate venea tatăl ducînd în mînă — cine ştie din ce cauză sau în urma cărei rătăciri a minţii datorită neaşteptatei nenorociri — pantofii băiatului. Vorbea cu preotul care mergea după dînsul, un om obez şi greoi care, nereuşind în sforţarea sa continuă de a-şi păstra o înfăţişare liniştită îşi strîngea mereu, cu mînă nervoasă, gulerul la piept.

Dumnezeu îi năpăstuise. Şi anul trecut le murise un alt copil tot aşa. Apoi, după nenorocirea care li s-a întîmplat cu Vincenzina, nu mai aflaseră linişte. Şi acum ăsta care păruse atît de sănătos, atît de zdravăn...

În urma părinţilor veneau vreo cinci sau şase băieţandri cu priviri îndobitocite: erau cu toţii fiii femeii cu faţa de vulpe şi fraţii mortului, înconjuraţi de un grup de femei care se rugau cu glas tare. Vocile lor se amestecau cu hohotele

prefăcute ale unuia dintre frați și se pierdeau în hărmălaia aceea ciudată care îmi izbise auzul. La fel de bizară mi se părea și atitudinea reținută a tatălui și a mamei într-un oraș ca Neapole unde toată lumea gesticulează și declamă în orice împrejurare.

Și aici, ca și la etajul întîi, ușile erau toate date de perete, dar de nicăieri nu se auzea nici o vorbă de consolare sau de părere de rău, cum se obișnuiește la mort.

Îl văzurăm și pe maestrul Cútolo cu copiii alături și figura iluminată:

— Ce copil frumos! șopti el cînd dădu cu ochii de noi; Dumnezeu în bunătatea sa fără de margini a voit să-l izbăvească de toate relele acestei vieți și l-a chemat la sine. Să slăvim înțelepciunea sa nemărginită. Acum ștrengarul de *Scarpetella* se cațără în arborii cerului.

Nu-și sfîrșise bine cuvintele cînd, deodată, pe sub bolțile acelea de întuneric răsună un strigăt gîtuit, prelung, înfiorător, de parcă persoana care-l scotea se zbătea în ghearele morții. Și chiar în clipa aceea dinspre capătul coridorului, de acolo de unde se zărea puțină lumină, apăru în fugă o fată de vreo douăzeci de ani, fardată și îmbrăcată țipător. Smulgîndu-se

dintre cei doi bărbați care o însoțeau și care păreau să șovăie, alergă spre grupul care întovărășea mortul și se amestecă în mulțime. Convoiul rămase pe loc, așa cum se oprește orice procesiune atunci cînd un drept credincios dorește să depună un ban pe veșmîntul Fecioarei.

— *Cher'è? Vui pazziate! Vui nun tenite core!*[1] numai atîta spuse.

— *Vattènne!*[2], strigă după un moment o voce aspră. Era glasul mamei care, revenindu-și după primul moment de uimire, încerca să smulgă trupul micuțului mort din îmbrățișarea fetei. Aceasta însă ca o ieșită din minți se încleșta de el și clătinîndu-se gata să cadă în genunchi fie de slăbiciune, fie din altă pricină, se căznea să tragă copilul spre dînsa și ferindu-i obrazul pe care maică-sa voia să-l acopere, îi săruta genunchii goi și murdari și picioarele desculțe.

— Nerușinata! E o desfrînată, îl lămuri tatăl pe preot. A fugit de acasă fără să-i mai pese de noi. I-am cerut un ajutor o dată cînd aveam mare nevoie și ne-a trimis răspuns că nu mai are părinți. Acum a apucat-o mila de bietul frate-său.

[1] Ce e? Smintiților! Voi n-aveți suflet!
[2] Cară-te!

— *Scarpetè* — striga tînăra Vincenzina cu o voce în care dragostea se amesteca cu groaza — *nun pazzià, scètate! Tu me chiammave matina e ssera, pure 'n zuonno*[1]... Şi izbucni într-un hohot de plîns.

Femeia cu chipul de vulpe îşi privea acum fiica mai mare cu o licărire ciudată în ochi şi pe faţa ei tremură un zîmbet între nerozie şi amărăciune.

— *Lle curreva sempre appriesso*[2], — îi lămuri pe cei din jur — *tocche tocche, con le sue scarpetelle. Addò sta? spiava, quanno se nè fujuta.*[3]

— Fiţi milostivi cu cei ce au păcătuit, grăi preotul cu indiferenţă. Aşa va fi şi Domnul faţă de sărmanul vostru Antonio care i se înfăţişează acum cu puţinele lui păcate.

Apoi se aplecă şi murmură ceva la urechea tinerei fete, care-şi înălţă îndată capul cu o expresie de încîntare, continuînd să strîngă la piept povara neînsufleţită. După un ultim sărut, depuse trupul în braţele mamei şi fără să mai

[1] nebunilor, aşteptaţi! Mă chema în fiecare dimineaţă şi seară, chiar şi în somn.
[2] Se ţinea mereu de fusta ei.
[3] boca, boca, cu ghetuţele sale. Unde e? mă iscodea el cînd a fugit fata.

verse nici o lacrimă, dar cu obrajii încă aprinşi, începu să scotocească prin poşeta de piele lucioasă care-i căzuse pe jos, scoase un bilet mare roşu şi-l întinse maică-si. Aceasta zîmbi, iar tatăl îmbunat îşi plecă capul. Cineva strîngea basmaua copilului, care-şi căscase gura. Apoi cortegiul, continuînd să îngîne rugile jalnice care ne impresionaseră atît de mult, îşi reluă drumul către geana de lumină cenuşie care vestea ieşirea din beznă.

După întîmplarea aceasta n-am mai putut înţelege nimic precis din toate cîte au urmat. Bătuăm aproape în fiecare uşă la parter şi apoi la etajul întîi, şi din nou la parter, unde ne scăpaseră cîteva familii. Nimeni nu mai pomenea nici un cuvînt despre nenorocita întîmplare şi-mi dădui seama că acolo jos nici o emoţie nu poate să dureze. Era numai întuneric şi atît! Tăcere adîncă, frînturi de amintiri dintr-o altă viaţă, dintr-o viaţă mai bună, şi altceva nimic. Nici bătrîna Lo Savio nu vorbea. Împingea cu băgare de seamă cîte o uşă:

— E voie? şi cîte cineva răspundea:

— *Trasite*[1], sau nu răspundea de loc. Atunci pătrundea înăuntru cercetînd camera de jur îm-

[1] Poftiţi.

prejur cu ochii ei vioi. Numaidecît prindeau să se mişte prin umbră zece, cincisprezece persoane. Cîte unul se scula din pat, ca un mort care se scoală din groapă, altul îşi scotea capul pe deasupra unei scînduri aşezate drept perete despărţitor. Femei care nu mai păstrau din feminitate decît fusta şi părul lung, care atîrna în laţe slinoase pe umeri, se apropiau pe tăcute, împingîndu-şi copiii în faţă, ca şi cum plozii aceia nenorociţi le-ar fi putut ocroti sau le-ar fi putut da curaj. Bărbaţii în schimb rămîneau în spate, ruşinîndu-se parcă. Cîte unul se uita prostit la pantofii sau la mîinile mele, fără a îndrăzni însă să mă privească în faţă. În foarte multe familii am găsit cîte un bolnav mintal, aşa cum întîlnisem şi la familia De Angelis. Cînd întrebam pe cîte cineva : — Dumneata cu ce te ocupi ? îmi răspundea după o scurtă şovăială, zîmbind stînjenit :

— Bolnav mintal !

— Vedeţi ! — strigau femeile cu un soi de triumf în glas — Isus vrea să ne pună la încercare. El va răsplăti pe acela care se va îndura de noi, şi ne iscodeau sperînd că le-am adus vreun pachet.

Mă uitam mai ales la copii şi-mi dădeam seama că oricare dintre ei ar putea să moară pe neaşteptate, jucîndu-se, ca *Scarpetella*. Plozii aceştia nu aveau nimic de copil în ei în afara vîrstei. Altfel erau bărbaţi şi femei în miniatură, cunoscînd viaţa pe toate feţele, deprinzîndu-se de pe acum cu viciile, cu trîndăvia, şi cu mizeria cea mai cumplită, bolnavi la trup şi putrezi la suflet, cu zîmbete perverse sau îndobitocite, vicleni şi totodată deznădăjduiţi. Nouăzeci la sută dintre ei, mi-a spus bătrîna Lo Savio, erau tuberculoşi sau predispuşi la tuberculoză, rahitici sau sifilitici, ca şi părinţii lor. De obicei copiii aceştia asistau la împreunarea părinţilor lor şi o repetau apoi şi ei în joacă. Pe aici nici nu exista un altfel de joc decît ăsta şi bătaia cu pietre.

— Vreau să vă mai arăt un caz, adăugă bătrîna.

Mă conduse spre fundul coridorului, unde o rază de lumină verzuie, care se strecura printr-o crăpătură, mă făcu să înţeleg că peste Neapole se lăsase seara. Ne oprirăm în faţa unei uşi dindărătul căreia nu se auzea nici un sunet, nici un fel de zgomot. Lo Savio ciocăni uşor, apoi in-

tră fără să mai aștepte răspunsul, ca un obișnuit al casei.

Intrarăm într-o încăpere spațioasă, curată și goală, care amintea de o peșteră sau de un templu. De n-ar fi fost o lampă minusculă, agățată de tavan, care răspîndea o lumină mai curînd neplăcută decît veselă, camera aceea ar fi semănat a ruină antică și părăsită. În cameră era un miros de umezeală mai puternic decît în alte părți, o miasmă care se ridica parcă din niște hoituri intrate în putrefacție. O femeie încă tînără, cu o figură extaziată, ne ieși în întîmpinare.

— Ce face Nunzia dumitale? o întrebă bătrîna Lo Savio.

— *Verite*[1].

Ne conduse spre un leagăn improvizat dintr-o ladă de Coca-Cola, care se profila mic și amărît pe fondul uneia dintre ferestrele acelea mari și astupate ermetic. În pătucul fără de așternut, zăcea cu capul pe-o pernă și înfășată într-o haină bărbătească, murdară și aspră, o fetiță nou-născută cu o fețișoară drăgălașă și ciudat de matură: un chip plăpînd foarte alb, luminat

[1] Veniți.

de doi ochi inteligenți și blînzi, în care strălucea albastrul serii și care se mișcau încoace și încolo, observînd totul cu o atenție mult mai dezvoltată decît cea normală la un prunc de cîteva luni. Văzîndu-ne, își aținti ochii asupra noastră, asupra mea, îmi examină fruntea, apoi își întoarse privirea căutînd-o pe mamă cu un aer întrebător. Mama ridică haina cu o mînă și descoperi un trupușor scheletic, lung doar de cîteva palme; oasele aveau grosimea unui creion, iar picioarele zbîrcite erau subțirele ca piciorușele de pasăre. Simțind aerul rece, fetița și le strînse încet. Mama o acoperi din nou cu haina.

Nu mă înșelasem cînd am bănuit, văzînd-o, că Nunzia Faiella cunoștea viața mai de mult, că vedea și înțelegea totul fără să poată însă vorbi.

— Făptura asta are doi ani — îmi spuse bătrîna Lo Savio în șoaptă. Dar a rămas așa... Nunzia frumoasă!... o strigă ea cu glas îndurerat.

La auzul acestei chemări, micuța schiță un surîs slab.

— O dată am scos-o afară... la doctor, îmi spuse tînăra mamă, care vorbea cu o voce groasă, bărbătească și cu un ton cînd exaltat, cînd

resemnat. (Şi astfel am priceput că în toată existenţa ei Nunzia Faiella văzuse doar o singură dată lumina soarelui, şi poate că a unui soare palid, de iarnă). *Guardava ll'aria... 'o sole... era stupetiata*[1].

Şi acum Nunzia Faiella părea uimită : ochii ei blînzi cercetau pe rînd tavanul foarte înalt, pereţii verzui, se uitau în lături, ca apoi să se întoarcă mereu spre raza de lumină a lămpii, care parcă-i aducea aminte de ceva ce mai văzuse o dată. Ochii ei nu oglindeau nici tristeţe şi nici supărare, ci doar o resemnare mută, o aşteptare tainică şi încordată parcă a unei izbăviri care putea să vină în orice moment, chiar şi de acolo, dintre zidurile uriaşe, de la fereastra înaltă şi oarbă, din întunericul, din putreziciunea, din atmosfera aceea de moarte.

— Nunzia — o strigă din nou Lo Savio aplecîndu-se peste ladă şi vorbindu-i cu dragoste — ce faci tu ? Vrei s-o părăseşti pe mama ta ? Vrei să sărbătoreşti Crăciunul împreună cu pruncul Isus ?

În momentul acela se întîmplă un lucru cu totul neaşteptat. Copila se întoarse să-şi privească mama cu un surîs care se prefăcu într-o strîmbătură şi apoi într-un hohot de plîns atît de slab, de înăbuşit, de topit, încît părea că vine dintr-un dulap — plînsul cuiva care a pierdut puterea şi speranţa şi care hohoteşte chinuit, fără lacrimi.

[1] Privea cerul... soarele... era uimită.

Plecînd de acolo ne ciocnirăm cu două femei care aflaseră că ar fi sosit un grup de ziarişti şi alergau să reclame o *infamità*[1] la care erau supuse de o bucată de timp. Fusese închis dinadins, spuneau ele, unul dintre cele două closete de la parter şi dînsele, care locuiau în apropierea acestuia, erau nevoite acum să alerge zilnic cîte trei sute de metri ca să deşerte oalele la closetul din celălalt capăt al coridorului, de lîngă dispensar. De la mînie trecură repede la plîns, şi vaietele lor nu păreau de loc omeneşti, ci urletele unor căţele stîlcite în bătaie. Începură să ne povestească despre bărbaţii lor care erau şomeri şi n-aveau haine, n-aveau ghete, n-aveau nimic ; despre copiii care le scoteau sufletul cu obrăznicia lor. Plîngeau şi se agăţau de noi voind să ne arate locuinţele lor. Era imposibil să nu le facem pe plac.

[1] nelegiuire.

Într-una din aceste locuințe, asistentul doctorului De Luca, un tinerel cu o figură rece și plictisită, îmbrăcat neglijent, venise să consulte un bătrîn pe patul de moarte: unchiul Assuntinei, una dintre cele două femei.

Odaia era plină de lume, o adunătură de viermi care păreau că mirosiseră cadavrul.

Nu-l puteam vedea pe muribund, căci era ascuns de mulțime și de doctor, dar atenția îmi fu atrasă de o altă persoană, o ființă ce semăna a om și care stătea în picioare în spatele doctorului, bătîndu-l pe acesta din cînd în cînd pe spate. Era o făptură fără vîrstă, descărnată, stranie, cu o înfățișare blîndă și totodată înspăimîntătoare. Ochii îi erau ascunși de niște ochelari mari și o șuviță de păr aproape albă îi luneca pe frunte și se strecura pe sub lentile dînd pupilelor o expresie tare ciudată. În timp ce cu mîna dreaptă îl bătea pe doctor pe spate, cu stînga se scărpina într-una pe piept cu un fel de tic nervos, încercînd să-și descheie cămașa.

În cele din urmă doctorul se întoarse.

— Tu ce vrei ? îl întrebă repezit.

— Bi... bi... bi... bismut.

— Treci mai tîrziu pe la dispensar.

— Bi... bi... bine.

— Vorbește ca lumea ! îl certă cu asprime o femeie care apăruse de după o perdea. Semăna cu o cățea din acelea costelive, cu o mulțime de mamele pe burtă, care aleargă după mîncare de la o casă la alta. Părul ei mai păstra încă unele șuvițe blonde, dar obrazul îi era pămîntiu, privirile împrăștiate, gura știrbă. Umerii strîmți ca de copil contrastau cu linia curbă a pîntecelui umflat și revărsat peste picioarele scurte. Purta o verighetă în deget.

— Do... do... doc-to-rul în-țe... țe... țe-le-ge... răspunse cu umilință.

Un minut mai tîrziu doctorul plecă și viermii se mistuiră prin ascunzișurile lor, adică în cele patru încăperi în care fusese împărțită camera mare cu tot felul de lăzi, pături și cearșafuri vechi întinse pe două bețe, și chiar ca niște foi de ziar, luminate toate de pîlpîirea bolnavă a unei lămpi cu gaz.

Assuntina îi întindea o doctorie unchiului pe fața căruia se așternuse un zîmbet țeapăn și preocupat, cînd deodată, chiar din spatele culcușului acestuia, de acolo de unde începea despărțitura altei încăperi, se auzi o gîfîială sufocată, dar fericită. Înălțai ușor capul și-l văzui pe si-

filitic şi pe soţia lui. El stătea pe marginea patului, iar dînsa în genunchi în faţa lui, cu limba atîrnîndu-i afară din gură îi lingea o mînă. Nefericitul îşi scăpase ochelarii şi privind fix în sus, ca orbii, tremura din tot corpul.

Se lăsa noaptea peste Granili şi oraşul acesta ciudat se pregătea să guste din puţinele plăceri care-i erau hărăzite, cuprins de o înfrigurare care avea să dureze doar pînă a doua zi dimineaţă, cînd aveau să înceapă iarăşi vaietele, nenorocirile, tristeţea şi scîrba neputincioasă de viaţă.

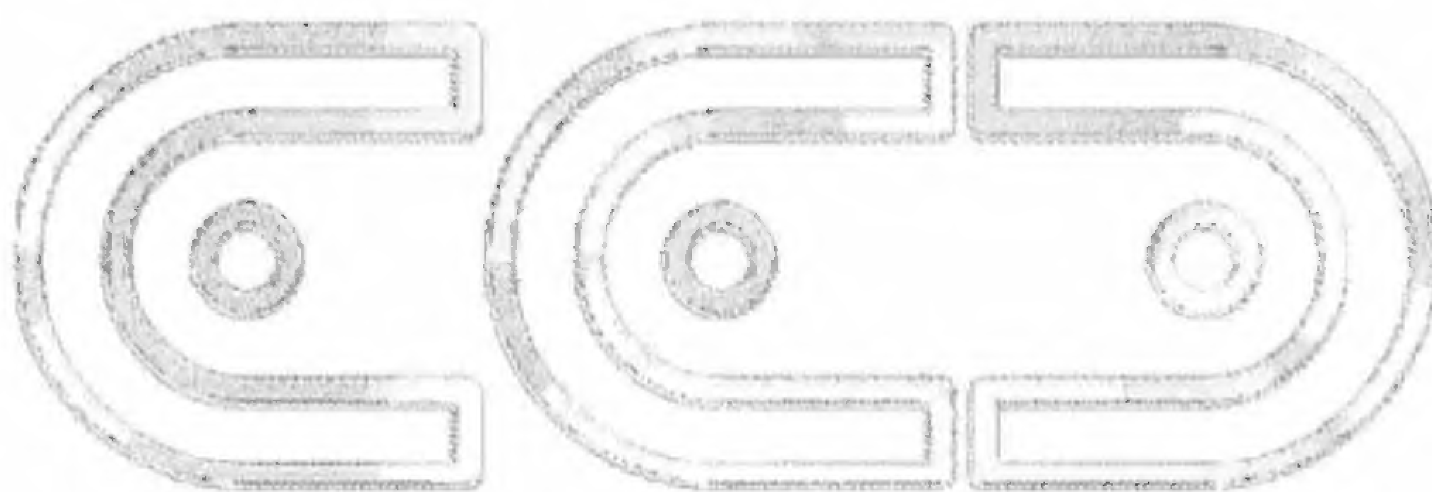
CUPRINSUL

Responsabil de carte : Florin Chirițescu
Tehnoredactor : Artemiza Crișan
Corector : M. Ștefănescu

Dat la cules 31.12.955. Bun de tipar 29.02.956. Tiraj 20.100 ex. Hîrtie tipar de 52 gr. m.p. Ft. 700×1000/32. Coli ed. 4,19. Coli de tipar 4,37. Ediția I. Comanda 2474. A. nr. 06493. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 A=R.

Tiparul executat sub com. nr. 30 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN",
București — R.P.R.

Scanare și prelucrare digitală

de

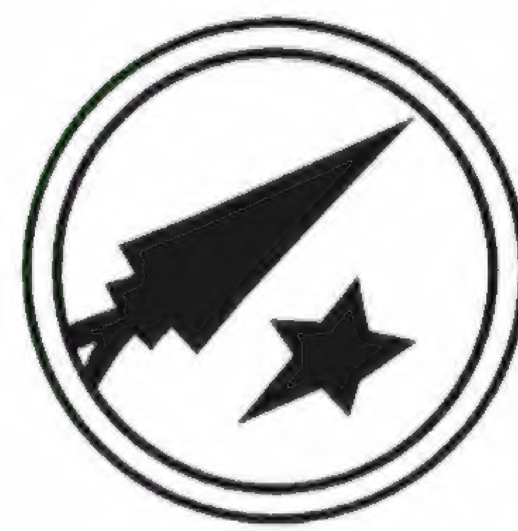
Anonim

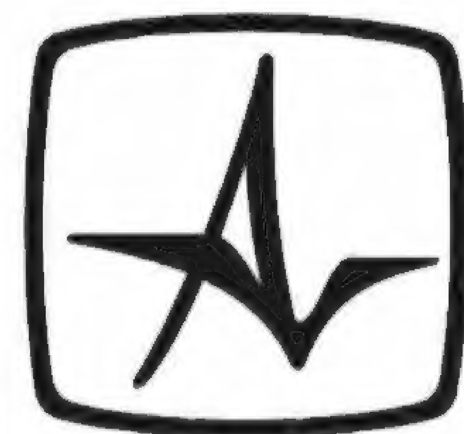
și

CAT Graur

Antwerpen

2023

